

L'ENSENYAMENT A GIRONA
AL SEGLE XVIII

I

tesi doctoral
de

« SALOMÓ MARQUÈS I SUREDA »

UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA
FACULTAT DE LLETRES
DEPARTAMENT DE CIÈNCIES DE L'EDUCACIÓ

L'ENSENYAMENT A GIRONA
AL SEGLE XVIII

I

tesi doctoral
de

≡ SALOMÓ MARQUÈS I SUREDA ≡

director:
DR. JOSE LUIS GARCIA GARRIDO

BARCELONA-GIRONA
setembre 1981

TAULA DE MATÈRIES (Volum I)

AGRAÏMENTS	1
INTRODUCCIÓ	4
Objectiu de la investigació	8
Mètode de la investigació	10
Límits de la investigació	12
Fonts utilitzades en la investigació	14
Bibliografia	15
I. LA CIUTAT DE GIRONA AL SEGLE XVIII	43
1.1. ELS CANVIS INSTITUCIONALS A CATALUNYA	44
11.1. El desenvolupament institucio- nal autonòmic	44
11.2. El decret de Nova Planta. La su pressió cultural.	45
11.3. La resistència catalana	47
1.2. LES BASES MATERIALS DE LA RECUPERACIÓ CATALANA EN EL CONTEXT DE L'ESTAT ES- PANYOL.	49
12.1. La demografia	49
12.2. Les transformacions agrícoles.	50
12.3. L'obertura mercantil i la forma ció del capital comercial.	52
12.4. La manufactura	53
1.3. ELS GRUPS SOCIALS PROTAGONISTES DE LA RECUPERACIÓ ECONÒMICA=	55
13.1. La noblesa	55
13.2. La burgesia catalana	56
13.3. La pagesia	56
13.4. El clergat	57
1.4. LA CULTURA I L'ENSENYAMENT	59
14.1. La il.lustració europea i la in fluència a Espanya.	59
14.2. Els grups il.lustrats de Catalu nya.	61
14.3. L'ensenyament	63

1.5. LA CIUTAT DE GIRONA	67
15.1. Situació demogràfica	67
151.1. Evolució de la població	67
151.2. La població en l'edat - escolar	69
151.3. La població segons la seva activitat i profes sió	71
15.2. Aspectes econòmics	77
15.3. La indústria	81
15.4. El govern de la ciutat	82
15.5. L'estament eclesiàstic	84
15.6. Impressors i llibreters	87
II. LES ESCOLES DE PRIMERES LLETRES	92
2.1. PANORÀMICA GENERAL	94
2.2. L'ALUMNAT	110
2.3. ELS MESTRES DE PRIMERS LLETRES	115
23.1. Aspectes sociològics	115
23.2. Requisits i condicions	116
23.3. Aspectes econòmics	127
23.4. Els mestres: Biografia perso nal	134
2.4. L'ENSENYAMENT	148
24.1. Continguts i mètodes	149
24.2. Llibres	151
24.3. Organització escolar	154
24.4. Funcionament i disciplina	159
2.5. ELS LOCALS DELS ESTUDIS. UBICACIÓ	162
25.1. L'estudi del Pes de la Palla	162
25.2. L'escola del barri de Sant - Pere	164
25.3. Projecte de nous locals	166
III. LES ESCOLES DE LLATINITAT	169
3.1. PANORÀMICA GENERAL	170
3.2. L'ALUMNAT	187
3.3. EL PROFESSORAT	193
33.1. Aspectes sociològics	193
33.2. Aspectes econòmics	195
33.3. L'Accés: les oposicions	199
33.4. Requisits i condicions	204
33.5. Biografia dels professors	205

3.4.	L'ENSENYAMENT	214
34.1.	Programes i continguts	214
34.2.	Llibres de text i manuals	224
34.3.	Organització escolar i funcio nament. Aules	241
3.5.	ELS DIVERSOS PLANS D'ESTUDI	253
3.6.	ELS LOCALS. UBICACIÓ DELS ESTUDIS DE LLATINITAT	264
3.7.	BIBLIOTECA	266
IV.	L'ESTUDI GENERAL O UNIVERSITAT LITERÀRIA	270
4.1.	PANORÀMICA GENERAL	272
4.2.	MAGISTERI	279
42.1.	Accés: càtedres i oposicions	279
42.2.	Sous i finançament	283
42.3.	Càrrecs i professorat	285
4.3.	L'ENSENYAMENT	288
43.1.	Programes	288
43.2.	Horari	290
43.3.	Festius i vacances	290
43.4.	Conflictes	291
4.4.	L'ALUMNAT	293
4.5.	UBICACIÓ DE L'ESTUDI GENERAL	295
4.6.	TANCAMENT DE L'ESTUDI I TRASPÀS DELS BENS	296
V.	ALTRES ESTUDIS A LA CIUTAT	299
5.1.	L'ESCOLA DE DIBUIX	300
51.1.	Creació	300
51.2.	Programa i continguts	303
51.3.	Professorat	304
51.4.	Aspectes econòmics	307
51.5.	Funcionament: horaris, organització ...	309
51.6.	Alumnat	312
5.2.	L'ACADEMIA DE NÀUTICA	314
52.1.	Creació	314
52.2.	Programa i continguts	315
52.3.	Funcionament	316
5.3.	L'ENSENYAMENT A L'HOSPICI DE LA CIUTAT	318

VI. CONCLUSIONS	322
1. L'INTERÉS DE L'AJUNTAMENT	324
2. LA PREOCUPACIÓ DEL BISBAT	330
3. ELS DOCENTS PRIMERES LLETRES	333
4. CONTINGUTS	338
5. LA LLENGUA DE L'ENSENYAMENT	340
6. L'ALUMNAT	344
* CLOENDA	346
VII. NOTES ALS CAPÍTOLS	348
* INTRODUCCIÓ	349
* CAPÍTOL PRIMER	353
* CAPÍTOL SEGON	357
* CAPÍTOL TERCER	366
* CAPÍTOL QUART	377
* CAPÍTOL CINQUE	380
* CAPÍTOL SISE	381

AGRAÏMENTS

AGRAÏMENTS

Hi ha molts gestos que, a base de repetir-los, esdevenen automàtics i perden la frescor i espontaneïtat que els justificava les primeres vegades que es feien. Ben segur que aquesta llei també ha marcat, amb caràcter de ritual mecànic, el fet d'estampar els noms dels qui han col.laborat més directament en la redacció d'una tesi per fer constar l'agraïment del doctorand. No voldria de cap manera que això em passés, a mí. I em plau dir que les paraules de gratitud que em dispo a escriure porten el fervor d'uns sentiments de profunda sinceritat.

En els arxivers gironins he trobat sempre una generosa ajuda. Si he d'esmentar en primer lloc, l'amic Ramon Alberch, és perquè he treballat sobretot a l'Arxiu Municipal de Girona que ell cura tan amorosament i renova amb tanta eficàcia. Però seria injust si no agrais les atencions de Mn. Josep Maria Marquès, Arxiver Diocesà, Mn. Gabriel Roure, Arxiver del Capítol Catedralici, i el senyor Enric Mirambell, director de la Biblioteca Pública de Girona. Més d'una vegada m'he sentit temptat d'abandonar l'àrid camí que havia emprès. Si no ho he fet és, sobretot, perquè mai no m'ha mancat l'estímul dels companys del Departament de Ciències de l'Educació de la Universitat Autònoma de Barcelona. I estic segur que no es molestarà ningú si faig constar expressament el nom del Dr. Josep Maria Domènec i Pardo que ha seguit molt de la vora i amb una pacient companyonia l'elaboració del treball, esmenant-ne deficiències, i el nom del Dr. José Luis García Garrido que m'ha encoratjat amb la seva alta direcció i animós estímul.

Hi ha encara dues persones que seria imperdonable no esmentar aquí: el senyor Jordi Verrié que sempre m'ha fet participar de les seves troballes i coneixements i l'amic Joaquim Español que amb tanta cura m'ha ajudat a confeccionar el mapa.

Finalment -i ara, com mai, sí que no vol dir en darrer lloc- escric un nom que, a més de les peculiars resonances que desvetlla sempre en mi, ha de figurar imprescindiblement en aquest capítol d'agraïments: el de la meva dona, Montserrat Terradas i Batlle. Sense la seva pacient companyia, el seu ànim infatigable, la seva crítica perspicax, jo no hauria resistit la soledat i el cansament que comporta aquesta llarga cursa de fons que és l'elaboració d'una tesi doctoral.

INTRODUCCIÓ

Amb ocasió de la meua tesi de llicenciatura "Estudi i transcripció de les Instruccions per a l'ensenyança de Minyons de Baldiri Reixac (manuscrit 136 de la Biblioteca del Seminari de Girona) - Tom Segon"(1), vaig començar a aplegar documents i textos referents a aspectes diversos de l'ensenyament al segle XVIII a Catalunya.

Ben aviat vaig constatar que els treballs i estudis sobre l'ensenyament durant aquest període, referits a la ciutat de Barcelona, eren relativament nombrosos i complets. Els treballs d'Azcárate (2), Carrera Pujal (3), Casanovas (4), Galí (5), Jutglar (6), Oriol Montcanut (7), Soldevila (8), Voltes (9) i d'altres (10) en són una mostra. Per altra part constatava que pràcticament no hi havia estudis complets i sistemàtics d'altres capitals i viles del Principat. Hi havia pocs treballs -i encara bastant dispersos- que tractaven aspectes parcials de l'ensenyament en alguna localitat de Catalunya, per exemple -entre altres- els de Codina (11), Jordà i Güell (12), Girbal (13), Grabolosa (14), Lladonosa (15), Marquès (16), Puig (17), Rubió (18), Sala (19), Sobrequès (20), Torroella (21), Vázquez Prada -- (22), etc. Per recollir notícies sobre ensenyament també calia buscar en altres llibres de temàtica més general com -- per exemple en memòries (23), històries de pobles i viles(24), vides de ciutadans il.lustres (25), àdhuc en aplecs d'articles (26)

Les històries d'ordres i congregacions ensenyants també subministren dades concretes i puntuals sobre ensenyament referides a una població o a una època determinades tot i que, en la ciutat que investigo -Girona- cal tenir present que no s'hi estableixen de manera general fins ben entrat el segle XIX, llevat dels jesuïtes que des del segle XVI, any 1581, tenen oberta escola de llatinitat i de les monges beates que durant el segle XVIII cuiden de l'ensenyament de les noies.

A més de l'enorme dificultat material d'aplegar -tota aquesta documentació dispersa, constatava la desigual qualitat i diferència de nivell que aquesta oferia.

Per altra part una investigació feta a l'Arxiu de la Corona d'Aragó(27) em posava en contacte amb documents -de primera mà de diverses poblacions del Principat, referents a ensenyament. Quasi tots tractaven de l'establiment dels religiosos en poblacions del Principat i de qüestions referents a la relació entre els municipis i els religiosos.

Davant d'aquesta situació vaig creure que una bona aportació a la història de l'educació a Catalunya -encara tan incompleta- era fer l'estudi sistemàtic i exhaustiu de tota la documentació municipal, referida a ensenyament, d'una ciutat amb prou entitat i categoria. Girona reunia -- les condicions òptimes. En primer lloc perquè s'hi conserven en molt bon estat els Manuals d'Acords des de l'any 1450 (28). En aquests manuals, hi consta tota la documentació -- oficial, tots els acords presos pels responsables del govern local, any per any, amb les corresponents anotacions per -- part del notari i del secretari oficial.

Segonament perquè les dimensions demogràfiques de la ciutat permeten -en línies generals- creure que a d'altres ciutats i viles del Principat com per exemple Vic, Tarragona, Lleida, Mataró, Manresa, Olot... la situació era -- semblant. La situació de Barcelona és peculiar pel fet de ser la capital de Principat, amb un nombre elevat d'habitats

i amb una vida econòmica, social i cultural que no seria adequat comparar-la amb les altres ciutats importants de Catalunya.

A més Girona per la seva situació geogràfica, situada en una cruïlla de camins, és lloc de pas cap a l'interior de la Península de les persones que vénen de França i d'arreu d'Europa, i viceversa, amb el seu bagatge socio-cultural. Girona lloc de pas geogràfic ho és també de pas de cultura.

Per altra part el segle XVIII arreu d'Europa, - també a Espanya i Catalunya, és un segle de canvi, de transformacions a tots nivells, "La filosofía de la Ilustración introdujo en España el concepto de la necesidad de una reforma educativa y social del país que le pusiera al nivel alcanzado por otras naciones en el aspecto económico, científico y técnico; y también el espíritu de crítica respecto al legado religioso de occidente concentrado en la obra de la Iglesia Católica" (29).

Aquest afany de canvi a favor d'una societat més culta, de la qual desaparegui la ignorància tot avançant - la ciència i la tècnica, té repercussions en la ciutat - de Girona? o és només l'anhel d'unes minories que hi ha a la Cort i als centres de decisió i de poder?. Es pot parlar d'"il.lustrats" (amb totes les reserves que calgui) en les ciutats i viles importants del Principat?.

Les paraules de l'historiador gironí Jaume Vicens m'esperonen a aquest treball de recerca "Deixeu, doncs, que la nova història ens expliqui el que mai no sabieu dels catalans; deixeu que parli dels obrers, dels menestrals i -- dels capellans pobres; deixeu que vagi on vulgui i que esbatani les portes. La Història allibera, i la nostra història és i serà essencialment alliberadora del nostre esperit" (30). A més s'estan alçant veus demanant estudis de "col.legi per col.legi, poble per poble" (31) que ens permetran co

nèixer amb certesa la realitat concreta dels nostres pobles i de les nostres comarques.

OBJECTIU DE LA INVESTIGACIÓ

Així les coses, centro la meua investigació en L'ensenyament a Girona al segle XVIII. Es tracta d'estudiar l'ensenyament a la ciutat de Girona des de la mort de Carles II, l'any 1700, deixant una situació política tal que el camí quedava obert a la Guerra de Successió, fins a la caiguda de la ciutat en poder de les tropes napoleòniques l'any 1809, després d'haver sofert diversos setges. He pretés, doncs, estudiar la realitat escolar gironina durant aquesta centúria llarga (1700-1809). M'he esforçat a escatir quina és la realitat viva dels diversos nivells de l'ensenyament.

He recollit totes les dades que ens poden aclarir la situació i evolució de l'ensenyament de primeres lletres: quin tipus d'alumnat va a les escoles i grau d'escolarització; qui són els professors, com ensenyen, quins problemes tenen, què cobren, com se'ls contracta; quins continguts s'imparteixen en l'escola, quins mètodes s'usen, llibres que es fan servir; quina organització escolar tenen; com funciona en la vida de cada dia, l'escola; si hi ha problemes disciplinaris i de quin tipus; l'ubicació de les escoles; el material escolar...

Aquest tipus d'estudi el faig també amb referència a l'ensenyament secundari: escoles de llatinitat on s'ensenyava gramàtica, retòrica i poesia. Malgrat l'efímera activitat de l'Estudi General, que fou tancat el 1717, he treballat el camp de l'ensenyament superior que incidia molt directament en l'ambient estudiantil i cultural de la ciutat. I encara he dedicat la meua atenció a l'Escola de Dibuix, inaugurada l'any 1790, que ens permet estudiar la situació de l'ensenyament tècnic, a l'Acadèmia de Nàutica

i l'ensenyament en l'Hospici de la ciutat. En tots aquests nivells d'estudis, he cercat de veure quina era la realitat de l'ensenyament a la ciutat de Girona durant el segle XVIII.

M'agradaria deixar les coses clares des de bon començament: he intentat estudiar la realitat escolar concreta, viva, diària. La meva feina ha consistit en l'escorcoll sistemàtic de la documentació existent en els arxius gironins, i en l'ordenació de les dades recollides.

Sóc molt conscient de la poca brillantor d'una investigació d'aquest gènere. Generalment els estudis d'història de l'educació són dedicats a exposar els grans corrents ideològics, les línies majors d'acció i de pensament. Algunes vegades, també, les grans utopies. Poc podia entrar per aquests camins si volia treballar la història de l'educació a Catalunya perquè difícilment es poden elaborar, amb un mínim de rigor, visions generals i de síntesi si ens manquen les dades més elementals que només una investigació puntual i eminentment positivista ens pot proporcionar. I justament aquesta feina humil -però indispensable- és la que encara no s'ha fet. Els historiadors de casa nostra s'han dedicat ben poc a estudiar el camp educatiu. I quan ho han fet, només s'han ocupat d'aspectes culturals molt genèrics, d'institucions particularment significatives (p.e. el Col·legi de Cordelles). Gairebé mai, en canvi, no s'ha investigat la vida concreta de l'escola, la vida normal de l'organització escolar. Falten les investigacions que ens informen de la realitat de cada dia, amb les seves riqueses i les seves misèries, que ens ajudin a conèixer les dificultats que sorgeixen i la manera de solucionarles, que ens donin notícies detallades dels programes i continguts escolars, de les formes d'accés al professorat, dels sous que reben els mestres, del funcionament i dels criteris pedagògics que regien l'escola, etc...

Com podia, doncs, embrancar-me pels viaranys -- d'untreball de síntesi quan no disposava d'un mínim de dades que permeten avançar hipòtesis amb un cert grau de rigor?.

Estic convençut que una història de l'educació -- als Països Catalans exigeix aquesta mena de treballs que, en un cert sentit, es poden considerar previs: recollida i sistematització de tota la documentació que dorm en els -- prestatges dels arxius i hemeroteques.

Si se'm permet insistir, sense passar els límits de la modèstia, en aquest punt voldria dir que considero -- la investigació que he dut a terme primordialment com un -- acte de disciplina. De disciplina acadèmica i metodològica. M'he imposat un treball que no permet encara grans conclusions, que no obre pas amples perspectives, però que em -- sembla que venia exigit per la situació tan deficitària -- dels estudis històrics sobre l'educació a Catalunya el segle XVIII.

Vull creure que un seguit d'investigacions d'a-- questa mena, fet als arxius d'altres viles i ciutats, ens permetrà de poder indicar amb més precisió les línies mestres de l'activitat pedagògica a casa nostra. I estic convençut que pocs camps de la nostra vida col·lectiva ens po-- den ajudar tant com aquest a comprendre la història del -- nostre poble: val a dir a comprendre'ns nosaltres mateixos.

MÈTODE DE LA INVESTIGACIÓ

La primera part de la investigació ha consistit en el buidat metòdic de tota la documentació que sobre els diversos aspectes de l'ensenyament es troba en els Manuals d'Acords.de la Ciutat de Girona. Aquests Manuals estan --

guardats a l'Arxiu Històric Municipal de Girona. Són exemplars manuscrits, un per cada any, amb una mitja superior a les quatre-centes pàgines per volum. El treball no ha estat fàcil ja que a la diversitat de tipus de lletra manuscrita, cal afegir-hi alguns volums en mal estat, concretament els dels anys 1716 i 1731, que són de difícil llegir ja que estan malmenats degut a l'aigua i les humitats. Un altre aspecte a tenir present és la manca d'índex de volums anteriors a l'any 1782, la qual cosa obliga a una lectura pàgina a pàgina.

Més de quatre mil fitxes recullen tota la diversitat de dades referents a l'ensenyament a la ciutat: mestres de primeres lletres, professors de gramàtica i retòrica, catedràtics de l'Estudi General, professors de l'Escola de Dibuix, sous, horaris, textos, plans d'estudi, conflictes, vacances, amonestacions, oposicions...

Acabada aquesta primera part de la investigació l'he completada en els altres arxius de la ciutat. A l'arxiu catedralici (32) la sèrie Obra i el repertori Pontic m'han permès de recollir dades econòmiques i també dades dels professors de l'Estudi General, sobretot dels canonges. A l'arxiu del bisbat, a través dels lligalls agrupant la documentació dispersa del seminari, he pogut conèixer el reglament del seminari i el pla d'estudis de l'època de les escoles de llatinitat. A més la sèrie Manuals i els índex de beneficis de la catedral m'han permès completar les dades de professors de l'Estudi General, així com dels mestres de les escoles de primeres lletres i dels professors de les escoles de llatinitat a càrrec de la ciutat.

El fons de la Biblioteca Pública de Girona (33), de la Biblioteca del Seminari (34) i de l'Arxiu Històric Municipal m'han estat de gran utilitat a l'hora d'investigar sobre els llibres de text i els manuals que passaven a les escoles de Girona. També a la secció de manuscrits de

la Biblioteca del Seminari he trobat dades econòmiques, amb preus diversos; així com al fons de la Biblioteca Pública de Girona he pogut treballar la documentació referent a -- l'Hospici de la ciutat i els seus estudis. La recollida de totes aquestes dades ha estat laboriosa perquè els criteris d'ordenació de la documentació, tant de l'arxiu catedralici com el del bisbat i el del seminari, són diferents de l'arxiu municipal, cronològic i ben ordenat.

A l'arxiu privat de la família Adroer de Vilada-sens (35) he trobat documentació personal del canonge Adroer, creador d'una càtedra de teologia a l'Estudi General de la ciutat; i a la biblioteca privada de la família Ciurana de Riudellots de la Selva (36) he pogut consultar textos que no es troben a les biblioteques de la ciutat.

LÍMITS DE LA INVESTIGACIÓ

L'estudi de l'ensenyament a la ciutat de Girona al segle XVIII és fet fonamentalment a partir de la documentació municipal. Si no hi ha dades referents a les escoles dels religiosos és perquè aquests s'estableixen més tard a la ciutat. Les poques dades referents a l'ensenyament per part d'aquests que hi ha durant l'època que estudio, per exemple, l'ensenyament de les nenes que feien les religioses beates, sí que les consigno en la meva investigació.

De les escoles parroquials, escoles de caritat, no n'hi ha cap referència en la documentació que estudio. Així com són molt escasses les notícies sobre els mestres privats que hi ha a la ciutat. D'aquestes escoles de pis que tenien els mestres privats ^{no} en parlo en la investigació. Per altra part no tinc cap dubte sobre l'existència de preceptors que ensenyaven les primeres lletres als -- fills de les famílies benestants, tal com era pràctica --

comú en tot el país. Malauradament la documentació investigada no diu res sobre aquest ensenyament.

Aquests són els límits de la investigació que -- presento i que vol ser una aportació rigurosa que ompli un dels molts buits encara existents en la història de l'ensenyament a casa nostra.

FONTS UTILITZADES EN LA INVESTIGACIÓ

Arxiu de la Corona d'Aragó (A.C.A.):

Secció: Real Audiencia. Papeles de Su Excelencia
Segle XVIII

Arxiu de la Catedral de Girona (A.C.G.):

Serie: Obra. Vol.XCIV (1697-99)-CXDVI(1801-1805)
Repertori Pontic (Vol I-IV)

Arxiu Diocesà de Girona (A.D.G.):

Serie: Manuals. Tots els referents al S.XVIII
Lligall: Seminari.Escriptum S.XVIII
Lligall: Seminari.Diversorum S.XVIII
Index Beneficis Catedral

Arxiu Històric Municipal de Girona (A.H.M.G.)

Manuals d'Acords: anys 1690-1809
Lligalls Instrucción Pública(I.P.) 30, 33, 40 i 41
Serie Estadística

Biblioteca del Seminari de Girona (B.S.G.):

Secció: manuscrits

Biblioteca Pública de Girona (B.P.G.):

Secció: Hospici i Casa Misericòrdia.

BIBLIOGRAFIA

1. Sobre l'educació a la ciutat de Girona
2. Sobre l'educació a Catalunya i la resta d'Espanya
3. Sobre altres aspectes de l'educació
4. Bibliografia General
  - 4.1. La ciutat de Girona
  - 4.2. Altres

BIBLIOGRAFIA

1. Sobre l'educació a la ciutat de Girona
- Miguel de los ANGELES, "El antiguo convento de los Carmelitas Descalzos de Gerona", Anales del Instituto de Estudios Gerundenses, vol.XIV, 1.960, 315-322.
- Luis BATLLE PRATS, "Academia de Nautica en Gerona", Revista de Gerona, nº18, 1.962, 57-59.
- Luis BATLLE PRATS, "La enseñanza superior en Gerona: el - Estudio General", in INSTITUTO DE ESTUDIOS GERUNDENSES (Ed.): 1er. Simposium Nacional sobre los antiguos centros docentes españoles (pag.63-70) Girona, Imprenta - Hospici Provincial, 1.971.
- Luis BATLLE PRATS, "La enseñanza General Básica en Gerona en el siglo XVII", in Los antiguos centros docentes españoles (pag.183-199), San Sebastian, Patronato "José María Quadrado" (C.S.I.C.), 1.975.
- Lluís BATLLE i PRATS, La cultura a Girona de l'edat mitjana al Renaixement, Girona, Instituto de Estudios Gerundenses, 1.979.
- Lluís BATLLE i PRATS, "Mestres i escoles a Girona -SXVI i XVII" in Comunicacions de les I Jornades d'Història de l'Educació als països Catalans, Barcelona, 1.978.
- Francesc CIVIL CASTELLVÍ, "La Capilla de Música de la Catedral de Gerona (Siglo XVIII)", Anales del Instituto de Estudios Gerundenses, Vol.VI, 1.951, 325-336.

- Fray José Mª COLL, "Priores del Convento de Santo Domingo de Gerona", Anales del Instituto de Estudios Gerundenses, Vol.VI, 1.951, 325-336.
- Fray José Mª COLL, "Documentos del S.XVII referentes al -- maestro Fray Juan de Vallgomera, O.P. y a otros insig- nes profesores de la Universidad de Gerona", Anales del Instituto de Estudios Gerundenses, vol.XII, 1.952, 353-356.
- Fray José Mª COLL, "Historia suscinta del Convento de Santo Domingo", Anales del Instituto de Estudios Gerundenses vol.XII, 1.958, 5-27.
- Fray José Mª de GARGANTA, "Los dominicos de Gerona en la Guerra de la Independencia segun una crónica coetánea", Anales del Instituto de Estudios Gerundenses, vol.XIII, 1.959, 49-69.
- Fray José Mª COLL, "El maestro en Teologia Fr.Narciso Puig y Rexach, defensor de la ciudad de Gerona y profesor - de Filosofia en la Universidad de Cervera (1.792-1.865)", Anales del Instituto de Estudios Gerundenses vol.XIII, 1.959, 181-202.
- Fray José Mª COLL, "Notas históricas sobre el convento de Santa Catalina de Siena (Beatas Dominicás de Gerona)", Anales del Instituto de Estudios Gerundenses vol.XIV, 1.960, 171-183.
- Alberto COLLELL, "Aportación documental a la historia del convento de Santo Domingo de Gerona", Anales del Instituto de Estudios Gerundenses vol.XIV, 1.960, 185-200.
- Albert COLLELL i COSTA, "Una data assenyalada en la his- tòria del convent dominicà de Girona", Anales del Ins- tituto de Estudios Gerundenses v.XX, 1.974, 455-464.

- Enrique CLAUDIO GIRBAL, "Noticias sobre los antiguos gremios y cofradías en Gerona", Revista de Gerona, vol.VI, 1.882, 213-224; 229-238; 265-269; vol.XI, 1.887, 1.33.65. 97-102; 161-172; 193. 225-234.
- Enrique CLAUDIO GIRBAL, "La Universidad Literaria (datos y documentos inéditos)", Revista de Gerona, vol.XVIII, -- 1.894, pag.115-127; 142-145; 210-217.
- Ernest LLUCH i MARTIN, "Les Institucions de la Il.lustració a Girona", Anales del Instituto de Estudios Gerundenses, vol.XVIII, 1.966-67, 373-376.
- J.M.MARQUÈS i PLANAGUMÀ, "Escoles gironines del segle XVIII", Revista de Girona, n^o87, 1.979, 77-81.
- Enrique MIRAMBELL BELLOC, "El Convento de Carmelitas Descalzos", Revista de Gerona, n^o19, 1.962, 51-54.
- Enric MIRAMBELL i BELLOC, "Notes per a la Història de la Casa de Misericòrida i Hospici", Revista de Girona, n^o89, Girona, 1.979, 265-271.
- Tomàs NOGUER, "La biblioteca de la Colegiata de San Felix de Gerona", Revista de Gerona n^o35, 1.966, 42-46.
- Ordenanzas para la Real Casa de Hospicio y Misericordia de GERONA aprobadas por S.Magestrad, Girona, Impremta Oliva, 1.786.
- José PASCUAL y PRATS, "Historia del Colegio de Gerona fundado en Montpellier, por el Dr.D.Juan Bruguera, para estudiar la medicina en aquella Unievrsidad los hijos y patricios de Gerona, por D.Cristóbal Thomás, doctor en Medicina de Montpellier y colegial que fue de dicho colegio" Revista deGerona, vol.VI, 1.882, 173-182.

Josep PERPIÑÀ I CITOLER, L'Escola de Dibuix de Girona,
Girona, treball inèdit, 1.981.

Basilio de RUBÍ, "Los capuchinos en Georna. El convento de
San Antonio (1.732-1.835)", Anales del Instituto de Es-
tudios Gerundenses vol.XVIII, 1.966-67, 5-48.

Jaume SOBREQUÉS i CALLICÓ, Els Estudis Universitaris a Gi-
rona al llarg de la Història, Girona, Col.legi Universi-
tari de Giorna, 1.978.

Joan B. TORROELLA, El Estudi General o Universitat Literà-
ria de Girona. Ensaig històrich-crítich, Girona, Imprem-
ta de P.Torres, 1.906.

2.Sobre l'educació a Catalunya i la resta
d'Espanya

- Francisco AGUILAR PIÑAL, "Bibliografía de las instituciones docentes en el siglo XVIII", in INSTITUTO DE ESTUDIOS GERUNDENSES (Ed.): 1er. Simposium Nacional sobre los antiguos centros docentes españoles, (pg.35-42), Girona, Impremta Hospici Provincial, 1.971.
- Santiago ALCOLEA, "Los exámenes en el Colegio de Pintores de Barcelona en el siglo XVIII", Divulgación Histórica de Barcelona, volum X, Barcelona, 1.959, 307-313.
- Antonio, ALVAREZ de MORALES, La ilustración y la reforma de la Universidad en la España del siglo XVIII, Madrid, Instituto de Estudios Administrativos, 1.971.
- Emile APPOLIS, Les jansénistes espagnoles, Bordeus, Ed.Sobodí, 1966, R.389055.
- Ricardo ARANDA FERNANDEZ, "Fundamentos legales de nuestra primera enseñanza previos a la Ley Moyano", Revista Española de Pedagogía, nº89. Madrid, gener-març 1.965, 73-80.
- Isabel de AZCARATE RISTORI, "La enseñanza primaria en Barcelona desde 1.600 a 1.772", Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad n.V, Barcelona, 1.964, 137-171.
- Isabel de AZCARATE RISTORI, "Labor docente de la Iglesia en la ciudad de Barcelona", Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad n.XI, Barcelona, 1.967, 61-107.
- Isabel de AZCARATE RISTORI, "La enseñanza primaria en Barcelona. La educación de la mujer", Cuadernos de Arqueología e Historia de la ciudad n.XII, Barcelona, 1.968, 177-192.

J.BALARI i JOVANY, Htra. de la Real Academia de Ciencias y Artes, Barcelona, Tipografia l'Avenç, 1.895.

Luis BARCELÓ BOU, "Notas referentes al Convento de Agustinos de Palamós", Anales del Instituto de Estudios Gerundenses, vol.IV, 1.949, 305-310.

Lluís BATLLE i PRATS, "Noticies de lletres d'antics inventaris de clerecia parroquial del bisbat de Girona", Anales del Instituto de Estudios Gerundenses vol.XIX, 1.968-69, 231-246.

Miquel BATLLORI, Vuit segles de Cultura Catalana a Europa, Barcelona, Ed.Selecta, 1.959.

Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, Barcelona, Casa de la Caritat, 1.917 (vol.65,66,67 i 68); 1.927 (vol.96 i 97); 1.928 (vol.88-89-100 i 101); 1.929 (vol.102, 103 i 104); 1.930 (vol.105, 106, 107 i 108).

Jaume BONACASA, Compendi breu del que ha de ensenyar lo mestre que està en ciutat, vila ò lloch, a los dexebles per a que alcalcen la benaventuranca: y també per a aquells que voldran pendrer un sant institut y modo de viurer, Barcelona, Esteve Liberós, 1.630.

Joan BONET i BALTA, "La Biblia en llengua vulgar en els Països Catalans després de l'autorització emesa per la Inquisició", Revista de Teologia volum IV/1, Barcelona, 1.979.

Dolores CABRÉ MONTSERRAT, "Problemas de la enseñanza en tiempos de Feijoo", in Simposio sobre el P.Feijoo y su siglo (pg.487-498), Oviedo, Universidad de Oviedo, 1.966.

J.CARRERA PUJAL, La Barcelona del Segle XVIII, 2 vols., Barcelona, Bosch, 1.951. (vol.1-R.6.585; vol.2-R.6.586).

Jaime CARRERA PUJAL, La enseñanza profesional en Barcelona en los siglos XVIII y XIX, Barcelona, Ed.Bosch, 1.957.

Carta del bisbe de Barcelona, don Josep Climent, notificant la instal.lació d'escoles gratuïtes als convents del Bisbat, Barcelona, 26 de juny, 1.767. Barcelona, Biblioteca de Catalunya, Folletos Bonsoms.

Ignacio CASANOVAS, Documents per la història cultural de Catalunya en el segle XVIII, Barcelona, Biblioteca Balmes, 1.934.

Ignacio CASANOVAS, La Cultura Catalana en el S.XVIII, Barcelona, Balmes, 1.953.

Ramon CEÑAL, "Fuentes jesuíticas francesas de la erudición filosófica de Feijoo", in Simposio sobre el P.Feijoo y su siglo, (pg.285-314), Oviedo, Universidad de Oviedo, 1.966.

Jaume CODINA, Un quadern escolar pratenc del segle XVIII, El Prat de Llobregat, Amics d'El Prat, 1.980.

M.B. OSSIO, La enseñanza primaria en España, Madrid, Fontanet, 1.897.

Marcelin DEFOURNEAUX, Inquisición y censura de libros en la España del siglo XVIII, Madrid, Taurus, 1.973.

Buenaventura DELGADO CRIADO, "La formación del profesorado de primeras letras antes de la creación de las Escuelas Normales en España", in Actas del VII Congreso Nacional de Pedagogía, (pag.120-142), Madrid, 1.980.

G.DELPY, Feijoo et l'esprit européen.Essai sur les idées maîtresses dans le "Theâtre critique et les "Lettres érudites" (1.725-1.760), Paris, Hachette, 1.937.

- P.DEMERSON, J.DEMERSON i F.AGUILAR PINA, Las Sociedades Económicas de Amigos del País en el siglo XVIII.Guía del Investigador. San Sebastian, Izana, 1.974.
- G.DESDEVISES du DEZERT, L'Espagne de l'ancien Régime.Les Institutions, París, Societé Francaise d'Imprimerie et de Librairie, 1.899.
- G.DESDEVISES du DEZERT, "L'enseignement public en Espagne au dix-huitième siècle", Revue d'Auvergne, Clermont-- Ferrand, 1.901.
- G.DESDEVISES du DÉZERT, "Les jésuites de la province d'Aragon au XVIIIè siècle", Revue Historique, vol.CXV, París, 1.914.
- Louis DULIEU, "Le Collège de Gerone de Montpellier", Anales del Instituto de Estudios Gerundenses volXIX, 1968-69, 107-130.
- Estatutos y privilegios apostolicos y reales de la Universidad y Estudio General de Cervera. Por acuerdo de la misma universidad. Impressos en su oficina de Cervera, Por Josef Barber, y Compañia, ano MDCCL.
- Benito Jerónimo FEIJOO MONTENEGRO, Teatro Crítico Universal, 8 vols., Madrid, Joaquin Ibarra impresor, 1.773 (reedició de l'edició original de 1.726-1.739).
- Mª Angeles FILGUEIRA IGLESIAS, "Lengua materna y educación en Martin Sarmiento" Cuadernos de Estudios Gallegos, vol. 27, Santiago de Compostela, 1.972, 181-271.
- Artemi FOLCH, La Universitat de Cervera, Barcelona, Rafael Dalmau, 1.970.
- Artemi FOLCH, Les universitats de Catalunya al tombant del

segle XVII, Barcelona, Rafael Dalmau, 1.972.

Norbert FONT i SAGUÉ, Història de les Ciències Naturals a Catalunya del segle IX al segle XVIII, Barcelona, Alta Fulla, 1.978.

Vicente de la FUENTE, Htra. de la Instrucción pública en España y Portugal, Madrid, Imp. Rivadeneyra, 1.873.

Vicente de la FUENTE, Historia de las Universidades, colegios y demás establecimientos de enseñanza en España, 4 vols., Madrid, Impremta Fuentenebro, 1.884.

M^aÀngels GALINO, "Nuevas fuentes para la Historia de la Educación española en el siglo XVIII", in Actas Congreso Internacional de Pedagogía, 1.949, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1.950.

GARCÍA PANADÉS, La Pedagogía Catalana del Antiguo Régimen. (La enseñanza Primaria y Secundaria en Barcelona durante el Siglo XVIII: Libros escolares), Tesi Doctorat inèdita, Universitat de Barcelona, Facultat de Filosofia i Ciències de l'Educació, 1.975).

Ramon GRABOLOSEA, Joan Carles Panyó i Figaró, Olot, Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca, 1.976.

Paul HAZARD, El pensamiento europeo en el S.XVIII, Madrid, Ed. Guadarrama., 1.958.

Historia y labor de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, desde su fundación en el siglo XVIII, Barcelona, Real Academia de Buenas Letras, 1.955.

Francesc IFERN, Compendi breu de les quatre regles generals de la arismetica practica, Girona, s.a. (segle XVIII).

Ricard JORDA GÜELL, "Una reglamentació escolar del s.XVII, les Ordinacions de l'Escola de Llatí", in Comunicacions

de les III Jornades d'Història de l'Educació als Països catalans, Girona, 1.979.

Antoni JUTGLAR i BERNAUS, "Notas para el estudio de la enseñanza en Barcelona hasta 1.900", in AYUNTAMIENTO DE BARCELONA, Materiales para la Historia Institucional de la ciudad (pg.283-419), Barcelona, Gràficas Fomento, 1.966.

Joaquín LECEA, Las escuelas pias en Aragón en el siglo XVIII, Madrid, Publicaciones ICCE, 1.972.

Lorenzo LUZURIAGA, Documentos para la historia escolar de España, II, Madrid, Centro de Estudios Históricos, --- 1.916-17.

Josep LLADONOSA i PUJOL, Escoles i mestres antics de minyons a Lleida, Barcelona, Rafael Dalmau, 1.970.

Aurelio MARCOS MONTERO, "El Magisterio en la época de Carlos III", Revista Española de Pedagogía, nº12, Madrid, 1.954, 497-506.

Jaime MARQUÈS CASANOVA, "El archivo del castillo de Perelada", Revista de Gerona nº62, 1.973, 48-54.

Salomó MARQUÈS i SUREDA, "El "tomo segon" de les Instruccions per a l'ensenyança de minyons, de Baldiri Reixach", Revista de Girona nº84, 1.978, 297-301.

Salomó MARQUÈS i SUREDA, "El tomo segon de les Instruccions per la ensenyança de minyons de Baldiri Reixach", in Comunicacions de les II Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans, Ciutat de Mallorca, 1.978.

Salomó MARQUÈS i SUREDA, "Breu estudi comparatiu de les -- Instruccions de Baldiri Reixac i del Traité des Études de Charles Rollin", in Comunicacions de les III Jorna-

des d'Història de l'Educació als Països Catalans, Girona, 1.979.

Francisco MARTÍN HERNANDEZ, "Los seminarios españoles en la época de los primeros borbones (1.700-1.808)", Hispania Sacra, nº12, Madrid, 1.959, 357-420.

Francisco MARTÍN HERNANDEZ, Los seminarios españoles en la época de la Ilustración, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1.973.

Miquel MATILLA, "La ratio studiorum de los jseuitas: Una versión en el siglo XIV del "Concepto, método y programa de la enseñanza de la Lengua Latina", Durius, nº3, - Valladolid, 1.975, 247-255.

Esteban MEDINA, La lucha por la educación en España, 1770-1.970, Madrid, Ed. Ayuso, 1.977.

Josep MELIÀ, Informe sobre la lengua catalana, Madrid, Magisterio Español, 1.970.

Juan MERCADER RIBA, "Algunas ideas sobre educación pública en Cataluña a principios del siglo XIX", Revista Española de Pedagogía nº38, Madrid, abril-juny 1.952, 269-283.

Marina MITJÀ, "Fundaciones escolares en el siglo XVIII", - Hispania Sacra nº1, Madrid, 1.948, 89-111.

Jordi MONÉS i PUJOL-BUSQUETS, Història de les idees: les institucions pedagògiques. Catalunya 1300-1938. Treball inèdit, Fundació Jaume Bofill, Barcelona.

Enric MOREU i REY, El pensament il.lustrat a Catalunya, Barcelona, Edicions 62, 1.966.

Rosa MUT i Teresa MARTÍ, La resistència escolar catalana en llibres (1.716-1.939), Barcelona, Edicions 62, 1.981.

Jaume OLIVER JAUME, "Informe sobre la situació escolar a Mallorca l'any 1.789", Fontes Resum Balearium, vol.2, Palma de Mallorca, 1.977, 333-337.

Ana Mª ORIOL MONCANUT, La enseñanza en Barcelona a fines del siglo XVIII, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1.959.

Vicente PALACIO ATARD, Los españoles de la Ilustración, Madrid, Ed.Guadarrama.

Mariano PESET i J.Luis PESET, La Universidad Española --- (S.XVIII-XIX), Madrid, Ed.Taurus, 1.974.

Vicent PESET, Gregorio Mayans i la cultura de la Il.lustració, Barcelona, Curial, 1.975.

John H.R.POLT, "Jovellanos y la educación" in Simposio sobre el P.Feijoo y su siglo (pg.315-338), Oviedo, Universidad de Oviedo, 1.966.

Modest PRATS i DOMINGO, "Notes sobre la "Controvèrsia sobre la perfecció de l'idioma català", Els Marges nº2, Barcelona, 1.974, 27-45.

Miquel PUIG i REIXACH, "Noves dades dels anys 1.760-1.761 - per a la història de les institucions escolars d'Olot", Annals 1.978, Olot, Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i comarca, 1.979, 129-157.

Miquel PUIG i REIXACH, "L'Escola a l'Antic Règim: l'ensenyament a Olot el S.XVIII", in Comunicacions de les III Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans, --- (pg.59-65), Girona, 1.979.

Real Cédula sobre Ereccion de Seminarios Conciliares para la educación del clero en las capitales y pueblos numerosos, Madrid, 14 agost 1.768.

Real Cédula de S.M. y señores del Consejo por la qual se manda observar en Madrid el Reglamento formado por el establecimiento de Escuelas gratuitas en los barrios de él, en que se de educación a las niñas, extendiéndose a las capitales, ciudades y Villas populosas de estos Reinos en lo que sea compatible con la proposición y circunstancias de cada una, y lo demas que se expresa. Madrid, 1.783, reimpresso en Gerona por Joseph Bro.

Real Cédula de S.M. y señores del Consejo por la qual se manda observar la ley 23, título 7, libro 1º de la Recopilación en quanto a que no se vendan libros que vengan de fuera del Reyno en qualquier materia que sean, - sin que primero se presente un exemplar en el Consejo y se conceda licencia para su introducción o venta con lo demás que se expresa., Madrid, 1.784, reimpresso en Gerona por Josep Bro.

Baldiri REIXACH, Instruccions per la ensenyança de minyons, Barcelona, Edició de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, 1.923.

Baldiri REIXACH, Instruccions per a l'ensenyança de minyons. Tom II. Edició a cura de S.Marquès i A.Rossich, Girona, Col.legi Universitari de Girona, 1.981.

Emilio REDONDO, "La tendencia secularizadora de Jovellanos", Revista Española de Pedagogía, nº95, Madrid, juliol-setembre 1.966, 195-212.

Josep RIBOT y de ALEGRE, Camino a la perfección christiana, Barcelona, Josep Maria Martí, 1.729.

ROLLIN, CHARLES, Traité des Etudes ou De la Maniere d'enseigner et d'etudier les belles lettres, par rapport à l'esprit et au coeur, 4 vols., Paris, Nouvelle Edition, -- 1.768.

- Albert ROSSICH, Una poètica del barroc. El "Parnàs Català", Girona, Col.legi Universitari de Girona, 1.979.
- Manuel RUBIÓ BORRÀS, Historia de la Real y Pontificia Universidad de Cervera, Barcelona, Libreria Verdager, 1.915.
- Jordi RUBIÓ, La cultura catalana del Renaixement a la Decadència, Barcelona, Edicions 62, 1.964.
- Julio RUIZ BERRIO, Política escolar de España en el S.XIX (1.808-1.833), Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1.970.
- Concepción SAINZ-AMOR, Ideas pedagógicas del Padre Feyjoo, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1.950.
- Carme SALA i GIRALT, Dades històriques de l'escola de Belles Arts d'Olot, Olot, Editat per Carme i Ramon Sala, 1.974.
- Joan SALA i PLANA, "La pedagogia del dibuís al segle XVIII, a partir d'un tractat de Joan Carles Panyó", Annals 1979, Olot, Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca, 1980, 263-287.
- F.J.SÁNCHEZ CANTON, "Anticipaciones del P.Sarmiento en materia de enseñanza", Cuadernos de Estudios Gallegos, vol. 27, Santiago de Compostela, 1.972, 44-64.
- Jean SARRAILH, La España Ilustrada de la segunda mitad del siglo XVIII, Madrid, Fondo de Cultura Económica, 1974.
- Elies SERRA i RAFOLS, "La introducció del castellà com a llengua d'ensenyament", Estudis Romànics, vol. XII, Barcelona, 1.963-68, 19-28.
- Ferran SOLDEVILA, Barcelona sense universitat, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1.938.

- Maria Giovanna TOMSICH, El Jansenismo en España, Madrid, Siglo XXI, 1.972.
- Francesc TORT i MITJANS, El obispo de Barcelona Josep Climent i Avinent (1.706-1.781), Barcelona, Ed. Balmes, --- 1.978.
- M. Teresa VAZQUEZ-PRADA i Providencia GARCIA SEGARRA, "L'ensenyament a Tarragona durant el segle XVIII", in Comunicacions de les II Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans, Ciutat de Mallorca, 1.978.
- Jordi VERRIÉ, Continuitat pedagògica catalana durant els segles XVIII i XIX, El Tremp, 1.981.
- F. VILA i BARTOLÍ, Reseña histórica, científica y literaria de la Universidad de Cervera, Barcelona, Librería y Tipografía Católica Pontificia, 1.923.
- C. VILÀ PALÀ, Escuelas Pias de Olot, Salamanca, Imprenta Calatrava, 1.974.
- Pedro VOLTES BOU, "La Universidad de Barcelona en los primeros años del siglo XVIII", Divulgación Histórica de Barcelona, volum X, Barcelona, 1.959, 185-190.

3. Sobre altres aspectes de l'educació

Philippe ARIÈS, L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien Règime, Paris, Seuil, 1.973.

J.BARADEL, "L'enseignement a Belfort au XVIIIè siècle d'après les archives municipales", Bulletin de la Faculte des -- Lettres de Mulhouse, Fascicule IX, 1.978, 3-8.

F.BIERLAIRE, "L'enseignement des bonnes manières à l'époque moderne", Réseaux n.32-33-34, Meons (Belgique), 1.978, 23-33.

Giuseppe CALANDRA, "La pedagogia dei gesuiti e dei gianse-
nisti", La Pedagogia vol.8, Milano, 1.970, 527-597.

Roger CHARTIER et al., L'Éducation en France du XVIè au ---
XVIIIè siècle, Paris, Société d'Édition d'Enseignement
Supérieur, 1.976.

L.COINET, "Les petites écoles de Port Royal", Cahiers de -
l'Association International des Études Française, n.3-
4-5, Paris, juliol 1.953.

Gabriel COMPAYRÉ, Histoire critique des doctrines de l'edu-
cation en France depuis le seidième siècle, 2 vols., --
Paris, 1.885 (5^a ed.)

François de DAINVILLE, L'éducation des jesuites (XVI-XVIII
siècle), Paris, Les Editions de Minuit, 1.978.

Michel FEUILLAS, "L'Université d'Avignon au XVIIIè siècle",
L'Astrado n.7, Provence, 1.970, 109-118.

Michel FEUILLAS, "Les petites écoles d'Avignon au XVIIIè.
siècle", in Actes du 95è. Congrès National des Socié--
tés Savantes, Paris, Bibliothèque Nationale, 1.974.

- Joël FOUILLERON, "Oratorieurs et Jésuites dans le diocèse d'Arras. Une arme de combat: les petites écoles", Dix-huitième siècle n.8, Paris, 1.976, 67-76.
- Bernard GROSPERRIN, "L'histoire et le modèle historique dans le Traité des Etudes de Rollin", Cahiers d'histoire n.3 i 4, Paris, 1.971, 161-174.
- Mireille LAGET, "Petites écoles en Languedoc au XVIIIè.s siècle", Annales-Economies, Sociétés, Civilisations, n.6, --- Paris, 1.971, 1.398-1.418.
- R.MANDRON, "L'enseignement en Europe aux 17è. et 18è.s siècles. Perspectives générales", Roczniki Humanistyczne vol.XXV, Lublin (Polònia), 1.977, 9-21.
- Pierre MESNARD, "Rollin forja el espíritu de la enseñanza - secundaria", in Jean CHÂTEAU (dir.): Los grandes pedagogos (pg.142-163), Mèxic, Fondo de Cultura Económica, 1.974.
- Pierre MESNARD, "La pedagogía de los jesuitas", in Jean CHÂTEAU (dir.): Los grandes pedagogos (pg.53-110), Mèxic, Fondo de Cultura Económica, 1.974.
- E.PRÈCLIN, "L'influence du jansénisme français à l'étranger", Revue historique, vol.CLXXXII, Paris, 24-71.
- Georges SNYDERS, La pedagogie en France aux XVIIè. et XVIIIè. siècles, Paris, Presses Universitaires de France, 1.965.
- René TAVENEAU, La vie quotidienne des jansenistes aux XVIIè. et XVIIIè. siècles, Paris, Hachette, 1.973.
- Louis TRENARD, "Culture, alfabetisation et enseignement au - 18è. siècle". Dix-huitième siècle n.5, Paris, 1.973, 139-150.

Louis TRENARD, Manuels scolaires au XVIIIè. siècle et sous la révolution, Révue Nord, n.217, 1.973, pg.99-111.

Jean de VIGUERIE, Une oeuvre d'education sous l'ancien regime (Les peres de la doctrine chretienne en France et en Itàlie 1.592-1.792), Paris-Sorbonne, Ed.Nouvelle Aurore , 1.976.

Jean de VIGUERIE, L'Institution des Enfants. L'éducation en France: 16è. - 18è. siècle, Paris, Calmann, Lévy, 1.978.

Jean de VIGUERIE, "Quelques remarques sur les universités - françaises au dix-huitième siècle", Révue Historique, n.53, Paris, 1.979, 29-49.

Michel VOVELLE, "Y a-t-il en une révolution culturelle au XVIIIè.sicècle? A propos de l'education populaire en Provence"., Revue d'Histoire Moderne et Contemporaine n.22, Paris, 1.975, 89-141.

4. Bibliografia General

4.1. La ciutat de Girona

Ramon ALBERCH i FUGUERAS, "La població de Girona a la fi del segle XVIII" in COL.LECTIU , treballs d'Història (pg.89-108), Girona, Impremta Masó, 1.976.

Ramon ALBERCH i FUGUERAS, Els orígens de la Girona Contemporània, Girona, Institut Estudis Gironins, 1.978.

Ramon ALBERCH, "Un gironí capdavanter dels estudis de demografia: Francesc Campderà i Camin", Revista de Girona n° 90, 1.980, pg.7-17.

Ramon ALBERCH i FUGUERAS, "La demografia gironina del 1.808 al 1.814" in Estudi General, vol.1, Girona, 1.980, 173-179.

Sebastian BARTRINA, "El gerundense P.Onofre Relles(1.630-1.692). Datos biograficos". Anales del Instituto de Estudios Gerundenses vol.XXIII, 1.974-75, 465-492.

Francisco CAMPDERÁ CAMIN, Indagación estadística acerca de la reproducción y mortandad en la ciudad de Gerona y en villa de Lloret de Mar en el último siglo y en los siete primeros del actual, Barcelona, Imprenta y fundición de Pons y Cia, 1.849.

Julian de CHÍA, Las inundaciones en Gerona, Imprenta y librería de Paciano Torres, 1.861.

Josep CLARA, "La ciutat de Girona a mitjan segle XVII", Revista de Girona n.94, 1.981, 1-19.

- Fray José Mª COLL, "Miscelánea Dominicana Gerundense".
Anales del Instituto de Estudios Gerundenses vol.VIII,
 1.953, 229-240.
- Luis G.CONSTANS, "Una crónica inédita de la Guerra de Sucesión en Gerona", Anales del Instituto de Estudios Gerundenses vol.V, 1.950, 73-112.
- María Mercedes COSTA PARETAS, "Els antics ponts de Girona",
Anales del Instituto de Estudios Gerundenses vol.XXII,
 1.974-75, 131-148.
- Josep FUSES et al., Guia d'arquitectura de Girona, Barcelona,
 La Gaia Ciència, 1.980.
- José M. de GARGANTA, "Un obituario del convento de Santo --
 Domingo de Gerona", Anales del Instituto de Estudios Gerundenses volVI, 1.951, 137-178.
- Enrique Claudio GIRBAL, "Tipógrafos y bibliópolas gerundenses", Revista de Gerona, vol.V, 1.881, 1-12.
- Enrique Claudio GIRBAL, "El Teatro en Gerona", Revista de Gerona, vol.XVII, 1.893, pg.115-127; 142-145; 210-217.
- Emilio GRAHIT, "Gerona durante la Guerra de Sucesión", Revista de Gerona, vol.XVIII, 1.894, 97.153.171.193.242.278.343.353; vol.XIX, 1.895, 9.50.74.108.136.170.200.233.257-267; 289-296; 321-331.
- Lluís CARBÒ i MARQUÈS, La Taula de canvi i comuns dipòsits de la ciutat de Girona, Barcelona, Imprempta Rosàs, 1.935.
- Jaume MARQUÈS i CASANOVA, "Síntesi Històrica de l'Hospital de Girona", Revista de Girona n.89, 1.979, 233-239.

- Enrique MIRAMBELL BELLOC, Bibliografía Gerundense desde la introducción de la imprenta hasta el siglo XX., Tesi Doctoral inèdita, 1.966, Universitat de Barcelona, 1.966.
- Joaquim NADAL i FARRERAS, La introducción del Catastro en Gerona, Barcelona, Universidad de Barcelona, 1.971.
- T.NOQUER MUSQUERAS, "El Ilmo. Dr. D. Juan Agapito Ramirez de Arellano. Obispo de Gerona (1.798-1.810-)", Anales - del Instituto de Estudios Gerundenses, vol.XIII,1.959, 17-39.
- Joaquín PLA CARGOL, "Proceso del Desarrollo urbano de Gerona a través de los tiempos", Anales del Instituto de Estudios Gerundenses, vol.II,1.947, 209-228.
- Joaquín PLA CARGOL, Gerona Histórica, Girona-Madrid, Dalmau Carles Pla, 1.962 (5a.edició).
- Lluís M. de PUIG i OLIVER, "El Catalanisme polític a Girona. Introducció a la seva història", in COL.LECTIU, Treballs d'història (pg.149-182), Girona, Impremta Masó, 1.976.
- Carles RAHOLA, La Ciutat de Girona, 2 vols. Barcelona, Barcino, 1.929.
- Jaume VICENS i VIVES, "Gerona después de la Paz de Ryswich", Anales del Instituto de Estudios Gerundenses, vol.II, 1.947, 5-49.

4.2. Altres

Mariano AGUILÓ FUSTER, Catálogo de obras en lengua catalana impresas desde 1.474 hasta 1.860, Madrid, Suc.Rivadenebra, 1.927.

Juan Luis ALBORG, Historia de la Literatura Española, III, Madrid, Ed.Gredos, 1.972.

Gonzalo ANES, Economia e ilustración en la España del S.-XVIII, Barcelona, Ariel, 1.969.

Gonzalo ANES, El Antiguo Régimen. Los Borbones, Madrid, - Alianza Editorial, 1.975.

Emile APPOLIS, Entre Janseniste et Zelanti. Le "Tiers Parti" catholique au XVIIIè. siècle, París, Ed.Picard, --- 1.960.

M.ARDIT, A.BALCELLS i N.SALES, Història dels Països Catalans (de 1.714 a 1.975), Barcelona, Edhasa, 1.980.

Miquel BATLLORI, Catalunya a l'època moderna, Barcelona, Edicions 62, 1.971.

Joan BUSQUETS i DALMAU i Joaquim NADAL i FARRERAS, Les possibilitats de la Demografia Històrica a les comarques gironines: Inventari dels Arxius parroquials de la diòcesi, Girona, Patronato "José María Quadrado", Imprenta --- Masó, 1.975.

Joaquim de CAMPS i ARBOIX, El Decret de Nova Planta, Barcelona, Rafael Dalmau, 1.963.

- Jordi CARBONELL, "La literatura catalana durant el període de transició del segle XVIII al segle XIX", in Actes del Quart Col.loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (pgs.269-313), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1.977.
- Mariano CARDERERA, Diccionario de Educación y Métodos de Enseñanza, Madrid, Gregorio Hernando, 1.883(3a.ed.).
- Ignacio CASANOVAS, Josep Finestres. Epistolari, 3 vols., Barcelona, Ed.Balmes, 1.932-34.
- Sebastià CASANOVAS i CANUT, Memòries d'un pagès del segle XVIII, Barcelona, Curial, 1.978.
- Louis COGNET, Le Jansenisme, París, Presses Universitaires de Frances, 1.964.
- Josep COMERMA, Història de la literatura catalana, Barcelona, Políglota, 1.923.
- Albert COMPTE i FREIXANET, "Un municipi empordanès sota el vell règim: Castelló d'Empúries en els segles XVI, XVII i XVIII", Anales del Instituto de Estudios Ampurdaneses, Figueres, 1.963.
- G.DESDEVISES du DÉZERT, "Notes sur l'Inquisition espagnole au XVIIIè. siècle", Revue Hispanique, vol.VI, 1.889, --- 447-506.
- G.DESDEVISES du DEZERT, L'Espagne de l'Ancienne Régime, 3vols. París, 1.897-1.904.
- Fernando DIAZ PLAJA, La Historia de España en sus documentos. El S.XVIII, Madrid, Instituto de Estudios Políticos, 1.955.

Antonio DOMINGUEZ ORTIZ, La sociedad española en el S.XVIII, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1.955.

Antonio DOMINGUEZ ORTIZ, Alteraciones Andaluzas, Madrid, Ed.Narcea, 1.973.

Antonio DOMINGUEZ ORTIZ, Hechos y Figuras del S.XVIII español, Madrid, Ediciones Siglo XXI, 1.973.

Antonio DOMINGUEZ ORTIZ, Sociedad y estado en el S.XVIII español, Barcelona, Ariel, 1.976.

A.GALÍ, Rafael d'Amat i de Cortada, baró de Maldá. L'escriptor. L'ambient, Barcelona, Ed.Aedos, 1.953.

A.GALÍ, "Perspectiva històrica del segle XVIII", in Ferran SOLDEVILA (dir.): Un segle de vida catalana, I (pg.19-46), Barcelona, Alcides, 1.961.

Ramon GARRABOU, "Sobre la formació del mercat català en el segle XVIII", Recerques, n.1, Esplugues de Llobregat, - Barcelona, 1.970, 83-121.

Jaume GUILLAMET, La premsa de les comarques gironines, Ed. Selecta, Barcelona, 1.977.

Richard HERR, España y la Revolución del S.XVIII, Madrid, Aguilar, 1.973.

Dionisio HIDALGO, Diccionario bibliografico español, Madrid, Imp. de las Escuelas Pias, 1.862.

Josep IGLESIES i FORT, El Cens del Comte de Floridablanca, 1.787, 2 vols., Barcelona, Fundació Salvador Vives Casa

juana, 1.960-70.

Josep IGLESIES i FORT, Estadístiques de població de Catalunya el primer bienni del S.XVIII, 3 vols., Barcelona, Fundació Vives Casajuana, 1.974.

Ernest LLUCH i MARTÍN, "La Catalunya del segle XVIII i la lluita contra l'absolutisme centralista. El "Proyecto - del abogado general del público" de Francesc Romà i Ros-sell", Recerques n.1, Esplugues de Llobregat-Barcelona, 1.970, 33-51.

Carlos MARTÍNEZ SHAW, "Catalunya i els Borbons al segle -- XVIII", L'Avenç, n.º7-8, Barcelona, agost-setembre 1.978, 50-54.

Joan MERCADER i RIBA, Els capitans generals (S.XVIII), Barcelona, Vicens-Vives, 1.957.

Joan MERCADER i RIBA, Historiadors i erudits a Catalunya i València en el segle XVIII, Barcelona, Rafael Dalmau, - 1.966.

Joan MERCADER i RIBA, Felip V i Catalunya, Barcelona, Edicions 62, 1.968.

Antonio MESTRE, Ilustración y reforma de la Iglesia (pensamiento político-religioso de Don Gregorio Mayans y Siscar), Valencia, Publicaciones del Ayuntamiento de -- Oliva, 1.968.

Miquel MIR, Htra. interna documentada de la Compañía de - Jesús, Madrid, Imp.Jaime Ratés, 1.913.

Pere MOLAS i RIBALTA, Economia i societat al segle XVIII, Barcelona, La Paraula Viva, 1.977.

- Joaquim NADAL i FARRERAS, L'onze de setembre i el centralisme borbònic, Barcelona, Dopesa, 1.977.
- Jaume PORTELLA i COMAS, "Estudi demogràfic del prelitoral gironí (segles XVI-XVIII), in COL.LECTIU, Treballs d'Història (pg.35-63), Girona, Impremta Masò, 1.976.
- Louis REAU, La Europa francesa en el siglo de las Luces, Mèxic, UTEHA, 1.961.
- Emilio REDONDO, "La secularización docente en la segunda -- mitad del siglo XVIII español: labor de los políticos", Revista Española de Pedagogía n°96, Madrid, Octubre-deseembre 1.966, 283-291.
- Juan REGLA CAMPISTOL, "La España mediterránea en tiempos de Feijoo", in Simposio sobre el P.Feijoo y su siglo, (pg. - 187-203), Oviedo, Universidad de Oviedo, 1.966.
- Joan REGLÀ, Els Virreis de Catalunya, Barcelona, Vicens Vives, 1.980 (4ª edició).
- J.REGLÀ i S.ALCOLEA, El siglo XVIII, Barcelona, Seix y -- Barral, 1.957.
- Martí de RIQUER, Quinze generacions d'una familia catalana, Barcelona, Ed.Planeta, 1.979.
- Martí de RIQUER i Antoni COMAS, Història de la literatura catalana, IV, Barcelona, Ariel, 1.964.
- Jordi RUBIÓ i BALAGUER, Historia general de las Literaturas hispánicas, V, Barcelona, Barna S.A., 1.958.
- SANCHEZ SANTOS (compilat per), Colección de pragmáticas, cé-

dulas y otras providencias generales expedidas por el Consejo Real de Carlos III, Madrid, 1.803 (3a.edició).

Miquel SANS i OLIVER, Catalunya en temps de la revolució francesa, Barcelona, Societat Catalana d'Edicions, -- 1.917.

L.SIERRA NAVA-CASA, El Cardenal Lorenzana y la Ilustración, Madrid, Fundación Universitaria Española, 1.975.

Jaume SOBREQÜES i CALLICÓ, "La inmigración francesa a Arenys de Mar a finals del S.XVIII (1.791-98)", Anales del Instituto de Estudios Gerundenses, vol.XVII, 1.964-65, 419-436.

Ferran SOLDEVILA, Història de Catalunya, Barcelona, Alpha, - 1.963, (2a.ed.).

Pierre VILAR, Catalunya dins l'Espanya Moderna, 4 vols., -- Barcelona, Edicions 62, 1.966.

Pierre VILAR, "Estructures de la Societat espanyola cap al 1.750", Recerques, n^o1, Esplugues de Llobregat, Barcelona, 1.970, 9-32.

Jaume VICENS i VIVES, "La guerra del francès", in R.d'ABADAL, et al., Moments crucials de la història de Catalunya (pg. 265-286), Barcelona, Vicens-Vives, 1.962.

Jaume VICENS i VIVES, Historia Económica de España, Barcelona, Vicens Vives, 1.964 (3a.Edició).

Artur YOUNG, Viatge a Catalunya (1.787), Barcelona, Ed.Ariel, 1.970.

I.LA CIUTAT DE GIRONA AL SEGLE XVIII

1.1. ELS CANVIS INSTITUCIONALS A CATALUNYA

1.1.1. EL DESENVOLUPAMENT INSTITUCIONAL AUTONÒMIC.

Mort Carles II (any 1700) és nomenat Felip V com a successor seu. A Catalunya aquest fet és mirat amb recel ja que tot fa suposar que el nou rei introduirà - un nou model d'estat diferent, i fins a cert punt contra ri, al que urgeix a la Corona d'Aragó. El rei convoca les Corts catalanes (octubre de 1701 i gener de 1702) - en les quals els catalans es mostren inflexibles fent-li aprovar totes les Constitucions i Privilegis, fet que - desplaça enormement al monarca.

Mentrestant s'ha configurat la Gran Aliança - per frenar els afanys imperialistes del rei francès. Barcelona, Cap i Casal de Catalunya, l'octubre de 1705 es lliure a Carles d'Austria, en oberta oposició al rei Felip V. És la Guerra de Successió. Amb la caiguda d'Ara-gó i València queda clar, als catalans, quina serà la seva sort, cas de perdre la guerra. Girona cau l'any 1711. Amb la mort de l'emperador Josep I, canvia la dinàmica política i bèl·lica. L'any següent s'inicien nego-ciacions de pau, en les que Catalunya no hi participa. Finalment es signen els tractats de pau d'Utrecht i de - Rostadt (l'any 1713 i 1714). Al Principat, però, continua la guerra. Després d'una decidida i llarga resistència

-incomprensible en moltes corts europees- cau Barcelona És l'11 de setembre de 1714. Tot seguit s'inicia la repressió que vol ser exemplar i tendeix a consolidar un nou model d'estat centralista.

La repressió és efectiva i afecta les persones i també les coses que tenen valor simbòlic (per exemple es fa fondre la campana que criadava a resistència). S'aboleix immediatament el càrrec de virrei, la Generalitat i el Consell de Cent. Mentrestant s'ha creat la Junta Superior de Justícia y Gobierno del Principado de Cataluña. S'ha acabat així, el model de monarquia pactada. Es dissolen les milícies ciutadanes i s'inicia la construcció de la ciutadella. En una paraula s'anul·len les institucions que representen i mantenen vigents les Constitucions i Privilegis Catalans.

11.2. EL DECRET DE NOVA PLANTA. LA SUPRESSIÓ CULTURAL.

El 16 de gener de 1716 es promulga el Decret de Nova Planta, on s'estableix la "Nueva Planta de la Real Academia del Principado de Cataluña". Aquest decret inicia la nova estructuració del Principat, el govern dels municipis de Catalunya i el govern polític de Barcelona sobre bases radicalment noves. El segueixen tot seguit altres normes d'aplicació concreta: unificació fiscal (15 octubre 1716), supressió de les universitats Catalanes i creació de la Universitat de Cervera (11 maig 1717), Uniformisme institucional (6 juliol 1717),

regulació del règim municipal de Barcelona i Catalunya (13 octubre 1718).

El poder suprem, a partir d'ara, a Catalunya l'ostenta el Capità General que representa al rei, a més és cap de les forces armades i governador general i president de la Reial Acadèmia. El Principat es divideix - en corregiments al front dels quals hi ha el corregidor, cap del govern municipal assistit de reigadors nomenats directament i amb caràcter vitalici. Es perd el règim - de govern autonòmic, el poder reial intervé molt més di-
rectament.

Des del punt de vista de la llengua catalana, s'inicia una nova època de repressió. Tot i que en el - Decret de Nova Planta només es diu que "las causas de la Real Academia se substsnciarán en lengua castellana" són conegudes recomanacions d'ordre intern, i posteriorment decrets reials, urgint l'ús del castellà; lleis i normes que no per molt coneguts deixen de ser importants. En - un ordre cronològic cal tenir present:

1716 Decret de Nova Planta

1717 Instrucció secreta als Corregidors manant que es fa-
ci el possible per introduir el castellà arreu "dan-
do las providencias más templadas y dïssimuladas pa-
ra que se consigua el efecto sin que se note el cuy-
dado".

1768-1771 diversos decrets de Carles III manant que a les
escoles de primeres lletres, llatinitat i retòrica
"se haga en lengua castellana, generalmente, donde
quiera que no se practique".

1772 decret manant que les cases de comerç duguin comptes
i llibres en castellà.

La introducció de la llengua castellana a l'en-
senyament no és fa només, però a base de decrets. Hi ha
institucions que tenen un pes específic en aquesta tasca.

Em refereixo concretament als jesuïtes. Els seus col·legis, des del segle XVI, constitueixen nuclis de castellanització.

Per altra part l'exemple més clar de la representació cultural el tenim en la unificació dels estudis universitaris a Cervera. A les dades objectives -que n'hi ha- recomanant una reestructuració dels estudis universitaris, se n'hi afegeixen d'altres clarament polítics.

11.3. LA RESISTÈNCIA CATALANA

Hi ha proves tangibles d'una resistència a la voluntat castellanitzadora.

Durant tot el segle s'editen llibres de gramàtica llatina i castellana en català, és publicuen en català les aritmètiques d'Ifern, Ricarte i Barreme. S'inicia el diccionari del bisbe Fèlix Amat i se'n publicuen molts d'altres: Pere Torras, Josep Bosc, Fèlix Farràs, així com d'altres resten inèdits p.e. els de Ivan Petit, Josep Martí. Són nombroses les gramàtiques i apologies de la llengua: A. de Bastero, I. Ferreres, C. Ros... .

Per altra part són nombroses les reimpressions de llibres en català per a les escoles. Les Peregrinacions del venturós Peregrí, les Regles e part de Cató, el Llibre dels bons amonestaments d'Anselm Turmeda són dels més coneguts.

El fet que grans personalitats com Antoni de Capmany, Jaume Caresmor, Josep Finestres, Ramon Llatser, escrivissin en castellà o llatí, no vol pas dir que per ells la llengua parlada no sigui el català.

En el camp de l'ensenyament sobresurt la figura de Baldiri Reixac que proclama que el català és la llengua que amb més perfecció han d'aprendre els minyons, per ser la llengua de sa pàtria.

· Sigui com sigui, al costat de la voluntat reial d'introduir a fons, a Catalunya, la llengua castellana, hi ha el testimoni d'una resistència clara a aquesta voluntat. De totes maneres "sols un estudi sistemàtic de milers de casos, població per població, epistolari per epistolari, empresa per empresa i casa pairal per casa pairal, ens permetria de saber amb més rigor en quina - proporció continuaren fent-ho en català i fins quan; però que una cosa en tot cas és el petit món dels ex-alumnes dels jesuïtes a Cervera o a Bones Lletres, una cosa el món encara més reduït dels catalans de Madrid i amb càrrecs oficials, i altra, la resta del país, prou que ho veiem" (1).

1.2. LES BASES MATERIALS DE LA RECUPERACIÓ CATALANA EN EL CONTEXT DE L'ESTAT ESPANYOL.

12.1. LA DEMOGRAFIA

El neixement demogràfic experimentat arreu d'Europa durant aquest segle també es deixa sentir a Catalunya i Espanya amb desigual intensitat. Dels 400/500.000 habitants senyalats en el cens de l'any 1718 el Principat passa als quasi 900.000 del cens de Floridablanca (any 1797). Es passa d'una densitat de 12/13 a més de 27 habitants per quilòmetre quadrat. A Espanya de 6/7 milions el 1717 a més de 10 milions el 1788. El neixement és desigual. Al País Basc, Balears, País Valencià i Galícia és superior a Catalunya, a Andalusia i Aragó és inferior. Les àrees de creixement fort es troben a la perifèria de la península.

Pel que fa a Catalunya, Pierre Vilar parla d'una nova relació del repartiment dels homes sobre el territori. Hi ha contrast entre dues Catalunyaes "l'oest repoblat, país d'immigrants, país jove, on la conquesta agrícola té molt a fer (...); la Catalunya de l'est, la de les masies policulturals, encara pròspera, a vegades innovadora, però demogràficament envellida, perquè les generacions joves emprenedores es concentren cap a Barcelona i a la costa o "eixamen" dins la Península o a Amèrica " (2).

A Espanya només hi ha dues ciutats que passen de cent mil habitants: Madrid i Barcelona (aquesta passa de 72 a 202 habitants per quilòmetre quadrat!). Sevilla, València i Granada s'acosten als cent mil habitants, Cadis en té setanta mil i Màlaga i Saragossa - prop de cinquanta mil. Bilbao en té uns dotze mil, mentre que Vigo i Santander en tenen la meitat, sis mil.

Al Principat, la segona ciutat és Tortosa, després de Barcelona, passa de 6000 a 16000 habitants, la segueix Reus (de menys de 2000 habitants a 14440), Lleida (de 2.353 a 10.713 habitants), Mataró (de 5.918 a 9.947 habitants), Olot (de 2.627 a 9.146 habitants), Vic (de 4.911 a 9.193). Girona, Tarragona, Manresa i Valls passen de 8.000 habitants l'any 1787; Figueres, Sant Feliu de Guixols, Vilanova passen de 5.000.

Malgrat aquest notable argument d'algunes ciutats, el Principat i Espanya segueixen essent eminentment rurals.

12.2. LES TRANSFORMACIONS AGRÍCOLES

A Catalunya la producció agrícola abarca dues vertents: l'extensió i la intensificació. Hi ha un esforç general, durant aquest segle, per transformar les artigues i garrigues, terresimproductives, en vinyes, conreus i hortes. Hi ha pèrdua de bosc, en moltes zones, per poder plantar-hi vinyes. S'assequen els aiguamolls del Baix Empordà, es conquista el Delta de l'Ebre i s'aprofiten els estanys i zones pantanoses. Hi ha una extensió de la producció agrícola amb totes les repercussions favorables que tindrà en la vida econòmica i comercial.

Al mateix temps s'intensifiquen els conreus, especialment els regadius. El pla de Barcelona, la plana de Vic, Girona, l'Empordà i Olot són els llocs on es de manen més permisos d'aigua. Són molts els molins d'aigua construïts o reconstruïts en aquesta època amb tot el que representa d'aprofitament industrial de l'aigua.

Es conrea arròs, s'introdueix el conreu de la patata, les llegums... es fan conreus intercalats, obtenint de la mateixa terra diversos productes. Es millora l'utilitatge i el material. Pierre Vilar que ha estudiat a fons la Catalunya del divuit diu que "Estem en el dret de parlar d'un salt endavant de les "forces de producció" - i primer de tot d'aquestes forces productives elementals de la vella economia: els homes, la terra, els procediments d'explotació de la terra" (3).

De manera desigual -com a Catalunya- a Espanya es constata una millora. El blat, l'ordi i la civada ocupen les tres quartes parts del territori. Es cultiva l'arròs i amb notable èxit el blat de moro. L'olivera sobretot a Aragó, Andalusia i Catalunya. Comença a cuidar-se la poma al nord i la taronja a València.

De totes maneres a part del desenvolupament concret de l'agricultura, hi ha aspectes que condicionen fortament aquesta. Com molt bé diu ~~Dominique~~ Dominique Ortiz "El mundo rural era un microcosmos, producto de la gran variedad peninsular y de los efectos de largos siglos de historia(...) A pesar de las profundas transformaciones operadas durante las últimas generaciones, ciertos hechos fundamentales permanecen con tenacidad asombrosa. Hoy, como entonces, el norte y el sur se contraponen en cuanto al reparto de la propiedad rústica, mientras el levante y una parte del centro presentan matices intermedios" (4). Dit en altres paraules, a Catalunya l'agricultura es basa en l'explotació directa pel propietari o el poseïdor perpetu, son escassos

els pagesos o jornalers que no tinguin unes terres, la propietat és mitjana i petita, cosa que no passa en altres indrets s'Espanya on predominen les grans propietats i latifundis, amb totes les conseqüències que això implica.

12.3. L'OBERTURA MERCANTIL I LA FORMACIÓ DEL CAPITAL COMERCIAL.

Durant aquest segle el mercat català viu una notable expansió. Continua el mercat mediterrani com en el segle anterior però els ulls dels mercaders catalans es guien cap a l'interior de la península, hi ha presència de comerciants catalans arreu d'Espanya "La industria de los catalanes se ha extendido por todo el continente con numeroso tráfico de carromatos y acémilas, on tiendas de comercio en toda la costa y principales ciudades del reino a que debe aumentarse el gran número de hombres dispersos por todas partes con encajes, medias y quinqualleria al hombro, y los que se emplean en administrar posadas, mesones y figones"(5). La supressió de les duanes interiors beneficia Catalunya i estimula el seu comerç.

Posteriorment el mercat s'amplia. Les barques que fan el cabotatge pel Principat i Llevant arriben fins a Cadis i algunes vegades a Lisboa i Galícia. A partir de la dècada dels 1770 el comerç català arriba a Amèrica i als ports del nord d'Europa. La Junata de Comerç de Barcelona que vetlla pels interessos de la indústria catalana ha aconseguit finalment autorització per nous mercats.

El 1778 es promulga la reial cèdula concedint la llibertat de comerç. Aquest any pel port de Barcelona s'exporta l'11'5% de la totalitat dels ports espanyols, iniciant-se un camí ascendent fins l'any 1792.

S'inicia el capitalisme català les formes elementals del qual són -segon P. Vilar- la botiga, la barca i la companyia. Pel que fa als preus i sous el mateix autor assenyala discrepàncies entre l'evolució del sous a Catalunya i Espanya "Este hecho es sumamente importante porque revela no sólo una diferenciación en el ritmo de los acontecimientos económicos, sino un cambio total de estructura y, lo que es más, el paso de la hegemonia económica peninsular del centro a la periferia"(5)

L'immobilisme dels salaris durant la primera meitat del segle XVIII, la posterior disminució d'aquests fins l'any 1760, amb l'aturada que segueix durant dues dècades afavoreixen l'acumulació de capital. Les fàbriques d'indianes obtenen grans superavits, les exportacions a la península i a Amèrica els hi proporcionen beneficis del 20% i 30%. El capital comercial que ajudarà a la indústria neix ràpidament al Principat a pesar d'alguns alts i baixos.

12.4. LA MANUFACTURA

Ja hem vist el devetllament demogràfic del Principat, també sabem de la notable empenta agrícola i comercial que -en termes general- viu Catalunya. Assistentim també a un notable desenvolupament manufacturer.

S'implanta i neix la indústria del cotó. Sembla ser que l'any 1737 s'instal·la a Barcelona la primera fàbrica d'indianes. La Junta de Comerç aconseguí rehabilitar les manufactures de llana i també s'ocupa de millorar la indústria de la seda.

Hi ha altres indústries: molins paperes al sector de Capellades i Olot, indústria del vidre a Mataró i Barcelona, blanqueries a Valls, Vic, Igualada, Olot ...

L'esforç industrial es nota arreu. Barcelona vull l'activitat i amb ella tot el Principat. Encara que la indústria cotonera n'és la base principal, un bon nombre de petites indústries progressen i coexisteixen amb ella. Mercader i Riba ens explica que "el notable avanç industrial del Principat respecte a les restants províncies d'Espanya anà fent cada vegada més necessari per aquestes el proveïment dels productes manufacturats catalans (...) amb l'exportació de les manufactures catalanes Espanya endins i les importacions de blat i de bestiar al Principat quedaven establertes les bases damunt les quals encara avui descansa una gran part de l'economia peninsular" (7).

De fet pel que fa a la recuperació del Principat, obra del país real més que no pas del país legal són ajustades les paraules de la historiador gironí Jaume Vicens "Catalunya, que havia conegut una nova hora zero en 1714, remuntà amb gallardia la pujada del segle XVIII i arribà al capdemunt amb una virior admirable, amb la consideració d'ésser la més treballadora, la més dinàmica i la més progressiva de les regions de la Corona espanyola. Ningú no n'havia fet cap propaganda (...) però els fets de cada dia s'emparaven a la consideració dels periodistes, dels economistes, dels pensadors el·lustrats del segle i, per últim, dels homes del carrer i dels governants. Els catalans, se'ls trobava per tot arreu, fins i tot quan no se'ls demanava" (8).

1.3. ELS GRUPS SOCIALS PROTAGONISTES DE LA RE CUPERACIÓ ECONÒMICA.

13.1. LA NOBLESA

La noblesa constitueix l'estament privilegiat d'Espanya des de molt temps ha. En aquest segle no es produeix cap canvi profund en la situació legal d'aquest estament. A pesar de la seva unitat hi ha grans diferències entre els seus membres i també entre les diferents regions d'Espanya. Un dels fets distintius de la noblesa catalana és la pèrdua de control sobre els pagesos, que gràcies a la sentència de Guadalupe, es converteixen en quasi-propietaris de les terres que cuiden. "La pequeña nobleza perdió influencia y peso específico durante el siglo XVIII. Si bien parece que no disminuyó el número de familias nobles, el aumento de población experimentado durante el siglo supuso la pérdida de peso relativo, en cuanto a número se refiere" (9).

Mercader parla que a Catalunya hi ha un encaix més perfecte entre la noblesa i els altres estaments de la societat que no pas en altres llocs d'Espanya. Inclús es troba algun aristòcrata en les noves empreses mercantils. De fet la noblesa a Catalunya no té el pes i la força que demostra en altres indrets, àdhuc es pot parlar d'una noblesa dèbil comparant-la amb la noblesa de l'Espanya interior.

13.2. LA BURGESIA CATALANA.

A Barcelona i ben diferenciat de la resta d'Espanya durant aquest segle hi ha un notable estol de comerciants que formen la classe mitjana amb aspiracions de situar-se el millor possible dintre la societat estamental. És a mitjan segle XVIII que sorgeix, al cap i casal de Catalunya i també en altres ciutats importants una burgesia industrial i mercantil amb ideals econòmics; provenen del món del comerç i són els que disposen de capital necessari: són mercaders matriculats a llotja, comerciants sense botiga oberta i fabricants i industrials de cotó i seda. La Reial Companyia de Comerç, (1756), la Junta Particular de Comerç (1760), la Companyia de Filats de Cotó (1772) són les entitats que aglutinen els burgesos. Aquest sorgiment és el cop de gràcia als gremis que aniran desapareixent després de molts anys de vida esllanguida.

L'historiador Dominique Ortiz diu que a Catalunya fou l'únic lloc on la indústria de tipus capitalista va tenir veritable força (10). Els comerciants i mercaders catalans són els artífex del creixement que -en línies generals- experimenta el Principat durant aquesta centúria. Mirats amb recel per les classes superior, per la seva part amb orgull professional, volen distingir-se dels simples botiguers i artesans i sentir-se una classe superior.

13.3. LA PAGESIA.

Parlant de la pagesia cal tractar-la en diferents estrats. En primer lloc hi ha el pagès acomodad que inverteix diners en els negocis que es fan a la

capital. Aquest, però, són una excepció. El que defineix el camp català d'aquesta època són els propietaris i - els colons quasi-propietaris que viuen de manera relativament acomodada a la masia. Hi ha a més els masovers que tot i estar en una situació desfavorable amb l'amo, gràcies a l'augment dels preus poguè viure a pagès col-laborant a l'expansió agrícola. En el darrer esgraó de l'escala cal situar-hi els jornalers que desocupats en temps de crisi són el que formaran a les files del --naixement proletari industrial.

Tots aquests diferents estrats contribueixen, cada un des del seu lloc, l'expansió de l'agricultura catalana, una de les bases de l'expansió econòmica del segle XVIII.

No oblidem que el 80% d'Espanya és rural. El cens de 1797 indica que tot Espanya 364.514 pagesos pro--pietaris, 507.423 arrendataris i 805.235 jornalers. - Aquestes diverses categories es reparteixen de manera - desigual arreu de l'Estat, les puntes de l'arc són Galí-cia amb un 5% de jornalers i Andalusia on aquest són el 70 i en alguns llocs el 80%

13.4. EL CLERGAT.

Si nombrosos són el pagesos, no són - menys nombrosos -proporcionalment- els membres del cler-gat: regular i secular. En aquest cas no cal distingir entre Catalunya i la resta d'Espanya. El cens de l'any 1768, quan el país està ^{en}vple creixement demogràfic, dona les següents xifres per tot Espanya: clero secular 66.687, clero regular 56.457 religiosos i 27.685 religioses, en

total 176.057 als que s'hi poden afegir 25.248 ministres subalterns. Les propietats de l'Església són immenses i abundoses les donacions que els fidels fan. A més cal - afegir els recursos que provenen dels serveis parroquials les almoines que demanen i els productes que percebeixen dels delmes i diverses multes

La distribució entre el clergat és molt desigual. Hi ha prelats poderosos i capellans que vivien en situació d'autèntica misèria, com molts jornalers. De - totes maneres, pel que fa a Catalunya Mercader i Riba - diu que "els bisbes no tene la fasomia aristocràtica i mundana d'altres països, molts d'ells eren d'humil ex-- tracció, i gairabé sempre residien en llurs diòcesis, - preocupant-se'n i esmerçant llurs ingressos en obres pie - toses i en caritats"(11). Per altra part cal considerar molts bisbes i també molts clergues com a "il.lustrats" (escric la paraula amb totes les reserves), persones que treballen esforçadament per la millora cultural: Climent, Beltran, Santinyan, Lorenzana, Reixac... són noms d'ecl_esiàstics que poden encapçalar una llarga llista.

A Catalunya cal considerar que l'esglèsia juga un paper positiu en el redreçament cultural després dels fets de 1715.

1.4. LA CULTURA I L'ENSENYAMENT.

14.1. LA IL·LUSTRACIÓ EUROPEA I LA INFLUÈNCIA A ESPANYA.

Les idees filosòfiques dominants a Europa durant aquest segle són continuadores de l'empirisme de Bacon i de Galileo i del racionalisme de Cartesi. El treball de crítica, iniciat en el Renaixement, tendint a una laïcització de tots els aspectes de la cultura i de la vida cotidiana. Anglaterra i França són - lès dos forces principals des s'on es propaga el racionalisme empíric i es treballa a favor de les ciències de l'home. La Il·lustració elimina tot residu metafísic i té una concepció optimista de la natura humana. És difícil de definir en poques paraules tot el moviment de la Il·lustració. Seguint l'esquema que proposa Domínguez Ortiz, el sintetitzo en aquests quatre punts bàsics(12):

1. Acceptació de la investigació científica i dels resultats d'aquesta, inclús amb el risc d'enfrontar-se amb les opinions més usuals.
2. Combat contra els prejudicis i tota mena de superstició.
3. Reconstrucció i reexamen cívic de totes les creences bàsiques.

4. Interés per les obres de reforma econòmica i social.

La Il.lustració també arriba a Espanya, encara que amb un cert retard."La recepción de las nuevas ideas era lenta y su difusión difícil. No se trata sólo de obstáculos legales; (...) No circulaban, simplemente, porque no había público capacitado para entenderlas. El retraso científico de las universidades no podía ser -compensado con el esfuerzo meritorio de algunos individuos"(13). Certament l'obra de la Il.lustració és fruit d'una minoria "es verdad que en ningún otro siglo como en el XVIII parece España salir de tal modo de su tradición y, bajo la influencia del extranjero, oponer a las fuerzas de esclerosis y de muerte una minoria tan ardiente i combativa"(14).

Per altra part a Espanya es pot parlar d'una Il.lustració cristiana -dos conceptes antitètics pels -il.lustrats francesos-. Aquí no hi ha posicions atees o anticlericals. A més amb el nom genèric d'il.lustració són conegudes les manifestacions crítiques respecte a la situació del país i que preten modernitzar-lo, totes les mostres de vigor polític i cultural de persones i -institucions s'engloben en la denominació d'il.lustrats.

Feijoo, Campomanes, Moratín, Forner, Jovellanos, Iriarte, Meléndez Valdés, el P.Isla, Marçans y Sis car, el jesuita Hervás y Panduro, el P.Enrique Florez, el benedictí P.Sarmiento, Aranda, Floridablanca ... són noms propis que formen part -juntament amb altres- de -la minoria il.lustrada (en el sentit més ample de la paraula) espanyola. Al seu costat cal inscriure-hi tots aquells centres que, creats durant aquesta centúria són cenacles de cultura i de progrès científic, entre aquest destaquen: la Reial Acadèmia Espanyola (1713), la de Medicina (1731), la d'Història (1738), la de Belles Arts (1752), la de Ciències Naturals (1765) totes a Madrid.

Altres acadèmies, col·legis, es creen en ciutats importants: Acadèmia de Bones Lletres de Sevilla (1751), de Medicina i Cirurgia de Valladolid (1731), Col·legi de Cirurgia de Cadis (1748), Reial Societat Bascongada (1764)...

Un factor important de renovació fou la tasca feta des del palau reial, de manera especial amb Carles III, però no oblidem que el marquès de l'Ensenada, per exemple, en temps de Ferran VI i durant el regnat de Felip V ja s'havia iniciat la tasca de reforma.

14.2. ELS GRUPS IL·LUSTRATS DE CATALUNYA

"Imaginar que Catalunya, com han acceptat molts dels nostres erudits, vivia en una mansa mar d'oli espiritual i patriarcal, replegada en si mateixa i esperant el xoc de 1808, demostra una desconeixença absoluta dels esdeveniments i dels homes" (15) diu ~~Mo-~~ Rey, i parla de l'existència al darrer terç del XVII i primer decenni del XVIII d'un grup de pre-il·lustrats que giren en torn de la figura de l'historiador Narcís Feliu de la Peña.

El Principat, al segle divuit, veu florir un seguit d'acadèmies que es converteixen en focus de cultura i formació, centres on convergeixen les minories il·lustrades del país, centres d'inquietut científica i literària que agrupen, sobretot, estudiosos i cultes de Barcelona ciutat, però també altres poblacions.

L'acadèmia per antonomasia és l'Acadèmia de les Bones Lletres. Aquesta juntament amb la Universitat

cerverina i la Junta de Comerç de Barcelona són els focus d'intel.lectualitat més potents de Catalunya durant aquest segle.

L'Acadèmia de Bones Lletres, passa per tres fases: amb tres noms diferents. Primerament, des de l'any 1700 és l'Acadèmia dels Desconfiats, a partir de l'any 1729 porta el nom de Real Academia de Buenas Letras de Barcelona. Mentre funcionà l'Acadèmia Desconfiada, també hi ha l'Acadèmia de Sant Tomàs d'Aquino, que es nodreix d'antics alumnes de la Universitat, però té molt menys ressó.

Així com els objectius de l'Acadèmia són l'interès per la llengua i la història de Catalunya i el conreu de la seva llengua, la Real Junta Particular de Comerç, creada l'any 1763 a Barcelona, es caracteritza per l'esperit innovador, l'afany de progrés tècnic i de difusió cultural i científica. A partir d'aquí constata la creació de diverses escoles d'ensenyament tècnic: l'Escola de Nàutica, l'any 1769, l'Escola de Nobles Arts, l'any 1775, l'Escola de Química i la de Taquigrafia, ambdues creades l'any 1805, la d'Agricultura i Botànica, - l'any 1807, la de Mecànica l'any següent 1808. L'èxit d'aquestes escoles fou notable, proporcionant al país els tècnics i experts que necessitava.

Altres fundacions de tipus cultural es porten a terme durant aquesta època a Barcelona, amb repercusió al Principat i l'any 1757 es funda la "Càtedra físico-matemàtica experimental", tres anys després es crea el Col.legi de Cirugia que, l'any 1801, es converteix en l'Acadèmia de Medicina. Totes aquestes institucions són centres on s'hi apleguen les minories inquietes i actives de Catalunya.

Ja he dit abans que a Europa, i també al Principat, podem parlar d'un "cristianisme il.lustrat", presidit, molt sovint pels bisbes. A Solsona, l'agustinià

Rafael Lasala; a Vic, Francesc Veyran; a Tarragona, Francesc Armanyà; a Girona, Baltasar Bastero i Tomàs de Lorenzana; a Barcelona, els bisbes Sales, Climent, Gavino de Valladares, Eustaquio de Azàra... . També els religiosos hi tenen part, espiritualment els premonstratesos de Bellpuig de les Avellanes, entre els que destaquen el seu abat Daniel Finestres i el P. Caresmor. A aquests noms podem afegir-hi el d'individualitats reconegudes com la de Josep Finestres, rector de la universitat de Cervera, l'historiador i filòsof Mateu Aimerich, el jesuïta Antoni Codorniu, Francesc Masdeu...

Els il·lustrats del Principat estigueren en contacte i reberen la influència d'il·lustrats notoris com el valencià Mayans i la seva escola. Hi ha un altre fet que cal no oblidar -i cal estudiar amb profunditat- i és el que "malgrat la separació oficial, la frontera real entre el Roselló i el Principat no fou establerta fins el 1792. Allò que passava a Perpinyà, repercutia immediatament sobre Figueres, Puigcerdà o Girona. I Perpinyà, des de 1652, reflectia els esdeveniments de Tolosa, Montpeller o París".(16)

14.3. L'ENSENYAMENT.

"En el Reinado de Carlos II llegó a su colmo la decadencia de las letras y las ciencias, y la historia de los pueblos ofrece escasos ejemplos de abatimiento semejante".(17), si aquestes paraules indiquen la situació cultural general de finals del S.XVII, les que resumeixen la situació de la primera meitat del S.XVIII

no tenen pas un tó més optimista "la ensenyaⁿa primaria estava a cargo de maestros de formació muy deficiente. Las Universidades escapaban al control del monarca, por sus privilegios e inmunidades. Los métodos de enseñanza eran rutinarios, y las enseñanzas estaban impregnadas de aristotelismo y escolástica. Había un gran desprecio - por todo lo que significase observación y experimentación"(18). Durant el regnat de Felip V (1700-1746) són gairabé nuls els decrets i normes referents a l'ensenyament. És durant el govern de Carles III que es porta a terme -a més o menys èxit- la reforma de l'ensenyament.

Aquesta visió general pesimista no ens ha de fer descuidar els esforços que es fan per millorar la situació de l'ensenyament. A Catalunya, després de la Guerra de Successió, hi ha una notable preocupació per refer el país que també incideix positivament en l'ensenyança.

Els responsables del govern de les ciutats, diputats i regidors, els prelats de les diòcesis catalanes, canonges i beneficiats, així com personalitats de la nova burgesia catalana no escatimen esforços per millorar els diversos nivells d'ensenyament: primeres lletres, gramàtica i retòrica, universitari (centrat a Cervera), tècnic... .Es durant aquest segle que es produeix la pugna entre l'Església i els Ajuntament pel domini de l'escola. Les autoritats municipals procuren afavorir -en la mesura que els hi permet la seva disponibilitat econòmica- una millora de l'ensenyament públic i sovint aquest interès coincideix amb la postura de l'Església que, a través del bisbe directament o de les diverses congregacions religioses (especialment els jesuïtes) tenen establerts centres d'ensenyament.

En aquest sentit és notòria la protesta dels mestres barcelonins quan el bisbe Climent estableix ensenyament gratuït de primeres lletres a deu convents de

la ciutat. Polèmica llarga (1771-1777), finalment, acaba amb la decisió emanada de la Junta de Govern del Principat per la qual s'han de tancar aquestes escoles. El litigi entre els mestres de primeres lletres i el bisbe no és tant pel fet d'haver obert aquestes escoles, en un moment que sembla ser fan molta falta a la ciutat, sinó sobretot per una qüestió de principis i també, suposo, perquè afecta directament la seva situació econòmica. D'aquesta manera es planteja una problemàtica estretament lligada amb interès d'ofici i de beneficència i que serà de lluita durant el segle XIX: si l'ensenyament ha d'anar a càrrec dels organismes estatals com a servei públic o s'ha de promoure per iniciativa particular.

Referent als estudis de llatinitat, de gramàtica i retòrica, els centres principals on s'imparteix aquest ensenyament són els seminaris i els col·legis dels jesuïtes. No podem descuidar, sobretot a Barcelona, altres congregacions religioses que també tenen oberts centres d'ensenyament com són carmelites calçats, mercedaris, dominics, trinitaris...

El fet més important, pel que respecta a aquets estudis, durant aquesta època, és l'expulsió dels jesuïtes l'any 1767, durant el regnat de Carles III.

Quant als estudis superiors a Catalunya, es produeix el tancament dels centres que hi ha al Principat: Barcelona, Lleida, Vic, Girona... per establir-los de manera unificada a Cervera, tot i que no pot oblidar-se les circumstàncies polítiques en que es produeix aquest fet, no per això s'ha de desmerèixer l'aportació cerverina a la cultura catalana del segle XVIII.

Per manament del 16 de novembre del 1714 passen a Cervera els estudis de Teologia, Filosofia, Cànon i Lleis, amb ensenyament de Llatí, Grec, Retòrica i Poètica, posteriorment s'hi afegeix nous ensenyaments: Geometria, Aritmètica, Cosmografia.. L'època d'esplendor dura

de fet, fins a l'expulsió dels jesuïtes. Encara que la docència anava a càrrec de diverses ordres religioses i de capellans, l'expulsió de la companyia de Jesús fou - un cop molt fort que afectà seriosament la bona marxa de la universitat.

1.5. LA CIUTAT DE GIRONA

Després d'aquesta ràpida visió a Espanya i Catalunya, que serveix de marc històric, a la meva investigació, exposo ara amb més detall la situació a la ciutat de Girona. En la mesura que coneguem diversos aspectes de la ciutat: demogràfics, econòmics, culturals, socials ... serà més fàcil valorar les dades que sobre l'ensenyament presento. No podem deslligar la vida i la problemàtica dels mestres i professors gironins de la vida i problemes de la ciutat. Aquest apartat, doncs, té per finalitat acabar d'enmarcar el món en que els ense-nyants gironins del S.XVIII desenvolupen el seu treball.

15.1. SITUACIÓ DEMOGRÀFICA

151.1. EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ

A inicis del segle XVIII, any 1702, es considera que hi ha 3.696 habitants a Girona, (924 focs) (19); i que l'any 1716 són 3.928 els habitants (982 focs); l'any 1718 Girona amb 4.473 habitants torna a tenir aproximadament els mateixos habitants que l'any 1462 quan, amb 873 focs se li calculaven uns 4.755 habitants.

Els dos pilars amb els que es basteix l'estudi demogràfic del Principat i per tant també de Girona són el cens de l'any 1718 i el de l'any 1787, cens de - Floridablanca. Quant a Girona i dins del període que - estudio tinc dues altres fonts d'informació, és el cens de l'any 1797, conegut també pel cens Godoy-Larruga i l'Interrogatori de l'any 1802 (20). Girona passa de - 4.473 habitants l'any 1718 a 8.014 el 1787, amb un índex de creixement de 179 (21). Per nombre d'habitants - és la onzena vila del Principat, després de Barcelona, Tortosa, Reus, Lleida, Mataró, Olot, Vic, Tarragona, Valls i Manresa. Deu anys més tard el cens Godoy-Larruga anota 7.120 habitants a la ciutat, que només n'augmenta 5 l'any 1.803.

Es pot parlar d'una explosió demogràfica fins l'any 1787, a la que segueix una pèrdua de població entre els anys 1787-1797 amb un creixement mínim fins l'any 1803. Els factors que incideixen en la pèrdua de població són de diversos tipus: epidèmies, bèl·lics, alimentaris (22), de manera especial per la Guerra Gran.

Girona a primers de l'any 1809 té aproximadament uns 8.000 habitants, l'any 1.815 després de la Guerra del Francès amb totes les seves seqüeles ha disminuït a 4.551 amb tot el que això vol dir d'entrar al segle - XIX sense empenta i exhausta.

Pel que fa a les defuncions, aquestes són les dades, desglosades en morts adults i pàrvuls:

any	1701	242	(102 adults	-	140 pàrvuls)
	1711	275	205		70
	1721	}	dades incomplertes		
	1731				
	1741				
	1751				
	1761				
	1771	183	87	-	96
	1781	227	117	-	110
	1791	249	109	-	140
	1800	186	79	-	107

Ramon Alberch que ha estudiat la demografia gironina d'aquests anys, ha composat el següent quadre il.lustratiu(24):

<u>Anys</u>	<u>Natalitat</u>	<u>Mortalitat</u>	<u>Nupcialitat</u>	<u>Fecunditat</u>
1787	33'44	26'40	11'20	159'90
1797	41'74	57'16	20'95	138'23
1803	38'06	28'12	10'18	128'33
1812	57'46	125'99	28'49	-

L'elevat índex de mortalitat cal interpretar-lo a partir de la situació de guerra que viu la ciutat els anys 1808 i 1809 que produeixen un total de 704 i 2659 morts respectivament.

151.2. LA POBLACIÓ EN EDAT ESCOLAR

No hi ha cap cens que ens dongui un distribució de la població per edats en la que quedi clarament exposada la població escolar de la ciutat. Per altre part no se amb certesa a quina edat comencèn a anar - els nens a l'escola ni a quina edat en sortien, ni si + tots comencen i acaben a la mateixa edat.

A partir de les dades que dóna el cens de Floridablanca, l'any 1787, i conservant la seva proporcionalitat estableixo de manera orientativa i aproximada, amb totes les reserves del cas, la següent deistribució per l'any 1717:

	<u>0 fins 7 anys</u>	<u>7 fins 16 anys</u>
nens	306	517
nenes	324	347
total	730	964

Les dades del cens de Floridablanca, any 1787 són:

	<u>0 fins a 7 anys</u>	<u>7 fins 16 anys</u>
nens	548	926
nenes	582	622
total	1130	1548

Aquest cens senyala la quantitat global de 1050 estudiants a la ciutat, que representa més d'un 13% dels seus habitants. Ja J. Iglesias diu que hi ha un equívoc - en la paraula "estudiant". Ramon Alberch demostra que - aquesta dada ha estat donada per exès i que és un nombrr massa gran (25).

El cens de Godoy-Larruga de l'any 1797, quan la ciutat ha disminuït en habitants, aporta les següents xifres:

	<u>0 fins a 7 anys</u>	<u>7 fins a 16 anys</u>
nens	500	632
nenes	462	590
total	962	1222

En aquest cens s'hi especifica les classes que s'imparteixen a les escoles de la ciutat, al seminari i a l'escola de dibuix amb un total de 274 alumnes.

Poques novetats aporta l'Interrogatori de l'any 1802. El nombre d'habitants pràcticament no ha variat, hi ha 5 persones més, aquesta és la distribució per edats:

	<u>0 fins a 7 anys</u>	<u>7 fins a 14 anys</u>
nens	498	630
nenes	504	588
total	1002	1218

remarco que l'interval d'edat ha disminuït en dos anys en el segon grup, bixant de 16 a 14 anys.

Aquestes dades de les edats dels infants giro-nins ens poden ajudar a fer-nos una idea de la població escolar.

151.3 LA POBLACIÓ SEGONS LA SEVA ACTIVITAT
I PROFESSIÓ.

La població activa a Girona segons el ca
dastre de l'any 1717 és de 1633 persones. Repartides per
activitats de la següent manera (26):

activitats tèxtils	137	persones
pell i calçat	178	"
comerç	84	"
construcció	151	"
metal.lurgics	108	"
alimentació i hospeders	103	"
agricultura i ramaderia	114	"
notaris i metges	60	"
funcionaris públics	30	"
negociants sense ofici	18	"
altres oficis	176	"(entre aquests 7 llibreters, "salles, perruquers, mestres d' <u>es</u> cola y checolata" 21)
jornalers	155	"
cavallers	42	"
ciutadans	23	"

A partir de la contribució individual al Cadastre de l'any 1717 Joaquim Nadal ha confeccionat el corresponent quadre de professions a Girona:

.Mercaders i Botiguers	29	.Llibreters	5
.Ncblesa	42	.Ollers	8
.Notaris	16	.Hortalans	24
.Assaonadors	5	.Corders	17
.Argenters	16	.Teixidors	9
.Ciutadans	21	.Revenedors	28
.Flaquers	17	.Basters	8
.Adroguers	15	.Esparters	8
.Taberners i hostalers	57	.Moliners	5
.Pagesos	27	.Curtidors	9
.Escrivans	19	.Talladors pastors	15
.Farmacèutics	5	.Negocians sense ofici	15
.Calsaters	6	.Sombrerers i matalassers	7
.Sastres	39	.Cardadors	5
.Sabaters	66	.Vídues i d'altres	
.Mestres de cases	41	sense indústria	59
.Passamaners	14	.Jornalers	148
.Fusters	29	.Pintors, Vidriers, Pelaires	9
.Perruquers i Mestres d'escola	10	.Velers	7
.Alabarders	15	.Porters i Nuncis	9
.Corredors	2		
.Cofradia del Aloys	54	.TOTAL : 940 (27).	

Una descripció tan detallada del oficis i càrrecs de la ciutat la torno a trobar a començament del segle XIX, en l'Interrogatori de l'any 1802. En l'interval de temps conec algunes dades proporcionades pel cens de Floridablanca. En una ciutat de 8.014 habitants hi ha:

23 hidalgos
 20 advocats
 20 escrivans
 32 procuradors
 21 pagesos
 168 jornalers
   3 fabricants
   6 comerciants
 48 criats
 546 artesans (no especifica més)
   10 persones que viuen de les seves rendes
   28 empleats amb sou del rei
   17 empleats amb fur militar
   10 dependents de la Inquisició
     6 dependents de Creuada

Deu anys més tard, el 1797 -la ciutat té 7.120 habitants-. Les dades que es forneix l'Arxiu Municipal a través de les respostes a l'intendent general de la província són d'aquest tenor:

19 nobles, "hidalgos" i ciutadans
15 advocats
20 escrivans
22 procuradors
7 metges
4 cirurgians
7 apotecaris
2 manescals
10 pintors
2 arquitectes
5 escultors
6 dependents de la Creuada
7 dependents de la Inquisició
2 comerciants
12 mercaders
2 pagesos propietaris
19 arrendataris

Ben segur que en aquests deu anys han variat alguns criteris a l'hora de confeccionar la relació. Si l'any 1787 es parla de 168 jornalers i 546 artesans (sense especificar més) i 48 criats, deu anys després aquestes dades no es troben en la mateixa categoria. La relació de l'any 1797 no parla pas res de jornalers ni d'artesans, a través de la relació dels diversos oficis confecciono la següent relació d'artesans:

argenters i oficials	29
llauners i oficials	5
estanyers i oficials	5
calderers i oficials	5
serrallers i oficials	24
armers	2
robers	5
sastres i oficials	70
sabaters i oficials	128
curtidors	23
pellaires i boters	4
xocolaters	7
esparters	8
teixidors de lli i cànem	13
sombrerers	10
fusters i oficials	69
cerers	14
terrissaires	18
tintorers	2
estampers	4
ferrers	18
flequers	17
roquers i oficials	15
cordoners	7
cinters	4
gavineters	6
albarders	11

Puc ampliar aquesta relació amb les dades que trobo a l'Interrogatori de l'any 1.803. En aquests moments Girona té 7.125 habitants. A la ciutat hi ha:

- 30 nobles (1 baró, 12 nobles, la cavallers, 6 ciutadans honrats de Barcelona).
- 8 dependents de la Inquisició
- 6 dependents de la Creuada
- 4 empleats del Rei
- 18 advocats
- 10 notaris
- 5 escrivans
- 17 procuradors
- 5 metges
- 3 cirugians
- 6 apotecaris
- 4 menescals
- 3 pagesos propietaris
- 33 pagesos arrendataris
- 28 jornalers
- 4 pastors
- 44 persones que tenen camp i bestiar
- 834 persones que es dediquen a arts i oficis i treballen a fàbriques, és a dir tots aquells que no estan a l'agricultura, pastoreig, pesca, caça, comerç i professions d'estudi.
- 240 dones es dediquen a la filatura i altres indústries
- 23 comerciants
- 6 traginers
- 49 criats, patges, ajudants de cambra ...
- 402 criades

Aquestes dades són importants perquè donen a conèixer en part el mercat de treball de la ciutat i - conegut aquest podem deduir les demandes culturals i - d'ensenyament que caldrà impartir per anat bastint - aquest mercat. De moment no ens ha estat possible desglosar la xifra de 834 persones que treballen en art i oficis, fet que ens aclararia suficientment la demanda social en l'ensenyament ciutadà.

15.2 ASPECTES ECONÒMICS

Aporto algunes dades que de manera global ens permeten tenir elements de judici per poder valorar més plenament el sou dels mestres i de les persones dedicades a l'ensenyament. En primer lloc exposo les dades referents al preu del blat ja que són un element constant en el sou dels mestres de primeres lletres fins l'any - 1.767. Segonament anoto alguns preus trobats en documents ciutadans, indicadors del nivell del cost de vida; en tercer lloc exposo el preu d'alguns llibres.

PREU DEL BLAT

Fins ben entrada la segona meitat del segle XVIII, concretament, fins l'any 1.767, els mestres de primeres lletres, a més de cobrar un sou en lliures reben de manera oficial una certa quantitat de quarteres de blat. Es tracta de blat froment procedent dels molins de la ciutat; no sempre la mateixa quantitat. Conec el preu de les quarteres de blat froment d'aquesta època, - any per any i mes per mes. La relació que dono tot seguit és el preu de la mitja anual de la quartera pels següents anys:

1701	la quartera de blat froment	val	3ll. 19s.
1711	"	"	5ll. - 2d.
1721	"	"	2ll. 16s. 4d.
1731	"	"	2ll. 13s. 8d.
1741	"	"	3ll. 7s. 8d.
1751	"	"	5ll. 6s. 6d.
1761	"	"	5ll. 8s. 4d.
1767	darrer any que se'ls hi paga		5ll. 14s. 4d. (28)

La mateixa documentació ens indica que 3 lliures equivalen a 32 rals de billó. Cada ral de billó consta de 33 maravedisos. Domínguez Ortiz (29) documenta que a l'any 1971, un maravedí és equivalent a l'10 pessetes, per tant una lliura equivaldria aproximadament unes 387 pessetes de l'any 1971. Anoto aquesta dada, amb les reserves del cas, i només amb la finalitat de fer més entenedors els preus, que, evidentment, per comprendre'ls plenament han d'anar acompanyats d'un estudi econòmic que no és la finalitat de la meua investigació.

PREUS D'ALGUNS PRODUCTES

Heus ací per ordre cronològic alguns preus del mercat alimentari de la ciutat, així com també el preu d'algunes peces de vestir (30). Els preus han estat reduïts a la unitat i igualats a partir del criteri del valor d'una lliure = 20 sous i un sou = 12 diners.

Any 1698:	una gallina	val	4 sous
	un conill mitjanser		2 sous
	una dotzena d'ous		2 sous
	un parell de sabates		1 lliure
	un parell de mitges		1 lliure 8 sous
any 1711:	un parell de sabates		14 sous
	un parell de mitges		10 sous

any 1712: durant el bloqueig de la Guerra de Successió, el notari de la ciutat testifica, entre d'al tres, els següents preus:

una gallina val	3 lliures 15 sous
una quartera de farina	10 lliures 10 sous
una dotzena d'ous	2 lliures 8 sous
una lliure de carbó	15 sous 6 diners

any 1733: l cortà d'oli val 15 sous
un quintà de carbó 7 sous 6 diners
curiosament conec què va pagar l'administrador del seminari per un joc de botxes comprat a Olot, compost de 12 boles grans, 2 de petites, 4 boles d'argolla, a més del transport li cos tà 1 lliure 5 sous 5 diners

any 1740: un parell de sabates 14 sous 3 diners
un parell de mitges 5 sous 2 diners

any 1750: un parell de sabates 14 sous

any 1756: una lliura de carn de moltó 4 sous 6 diners
una gallina 9 sous 8 diners
una quartera de farina 1 sou 6 diners

any 1755: un parell de sabates 16 sous
uns pantalons de panyo 7 sous

any 1787: una lliura de pa 3 sous
una lliura de formatge 20 sous
una lliura de porc 8 sous

les dades d'aquest any són les que dóna Young(31) en el seu viatge per Catalunya, afegint que els pobres viuen de cansalada i verdures.

Referent a les diverses mesures expresades en aquesta relació: lliures, quarteres, quartans ... consta to la falta d'un estudi sobre les diverses equivalències a Girona. Cal tenir present que sovint tot i tenir el ma teix nom arreu de Catalunya, no tenen el mateix volum ni el mateix pes. En principi podem acceptar com a bones les

següents xifres per Girona: un quartà conté 18 liltres, una quartera antiga 72'3 litres i una quartera nova 80 litres, un quintar equival a 41'6 kg i una lliure a - 400 grams.

PREUS DE LLIBRES

Aquests preus són dels llibres que els directors d'estudis han encarregat a l'imprensa de Josep Bro per a les escoles de llatinitat. Transcriu el text com consta en els Manual d'Acord. Aquests són alguns dels preus:

any 1791

1 exemplar de les Faulas de Iriarte	15s.
Antigüedades romanas	8s. 6d.
Catecismo Doctrina Christiana	7s. 6d.
Bufier historia universal	10s.
Filosofia de la eloquencia	1 ll. 10s.
Joch Flauri, dos tomos	1 ll. 17s. 6d.
Fabulas de Fedro repetidas	15s.

any 1792

1 exemplar Fabulas de Fedro repetidas	15s.
Joch Flueri cathesmo., 2 tomos	1 ll. 17s. 6d.
Paulino	1 ll. 4s.
Horacio	8s. 6d.
Retorica de Pomey	8s. 6d.
Camino del cielo	15s.
elegancias de Paulo Manucio	8s. 6d.

Sobre la situació econòmica a Girona durant - aquesta època no hi ha cap estudi, això dificulta enormement poder fer un treball comparatiu de sous que ajudaria a valorar més justament els sous i remuneracions que cobraven tant els mestres de primeres lletres, com els professors de les diverses escoles de la ciutat: llatinitat, dibuix.

15.3. LA INDÚSTRIA

"Malgrat la conjuntura favorable del segle XVIII, la ciutat de Girona, ultra un important neixement poblacional, no experimentà el vigorós desenvolupament manufacturer que és present a d'altres viles de les comarques gironines"(32). Certament Girona continua siguent una ciutat eminentment agrícola, i la seva estructura tradicional no canviaria en aquest segle.

Sembla ser que en el darrer quart de segle, a partir del 1775, s'instal·len algunes -poques- fàbriques a la ciutat, que per altra part es veuen molt afectades pels fets de la Guerra Gran (1793-1795). Segons Ramon Alberch (33) abans d'aquesta guerra eren tres les fàbriques establertes a Girona, una anomenada "Ciudad de Gerona" - que produïa un miler de raimes de paper anual, i dues dedicades a la producció tèxtil, una de les quals era ubicada a l'Hospici. Aquesta és la única que continua treballant després d'acabada la guerra entre Espanya i la República francesa. En aquesta fàbrica de l'Hospici hi treballen -entre altres els seus interns a l'Hospici- com explicaré en parlar d'aquesta situació.

L'any 1803 hi ha a la ciutat una fàbrica de lli i cànem amb 75 operaris, una fàbrica de cotó amb 276 operaris, una altra de teixits de llana amb 45 operaris, una fàbrica de paper i cartró amb 9 operaris i una de sabó - amb 2 operaris (34), en total 427 obrers en una ciutat de 7.125 habitants.

Girona, per tant, no s'industrialitza fins ben entrat el segle XIX, quan comença a refer-se de les calamitats sofertes amb la Guerra del Francès. Durant l'època que estudio continua siguent sobretot una ciutat eminentment rural i nucli de comunicacions.

15.4. EL GOVERN DE LA CIUTAT

En el govern de la ciutat durant el període estudiat cal distingir dues etapes ben caracteritzades i que venen marcades a Catalunya per la pèrdua de la Guerra de Successió.

L'organització i funcionament del municipi de Girona a finals del segle XVII, l'any 1698, que coneixem molt bé gràcies a Jaume Vicens (35) ens ajudarà a comprendre com funciona Girona fins el decret de Nova Planta.

Cada any el dia primer de gener es fa l'elecció dels Jurats i dels consellers que governen la ciutat. S'escullen els quatre Jurats (36), un per cada estament o "mà": mà major, militar, mitjana i petita. La mà major és l'estament dels ciutadans, la mà mitjana el dels mercaders i artistes i la mà menor el dels menestrals. Tant els Jurats com els consellers són escollits per insaculació (37). Els consellers escollits l'any 1698: 3 per la mà major, 6 per la mà militar, 8 per la mà mitjana i 18 per la mà menor. A més s'escullen el mateis dia -seguint la costum- els altres càrrecs establerts pel govern del municipi.

Pel que respecte a les qüestions d'ensenyament qui se'n cuida en aquest règim municipal és la Junta d'Estudis. Aquesta està formada per persones dels diversos estaments. El nombre de representants dels estaments varia. Així la Junta d'Estudis del 14 de juliol de 1703 està formada per 2 ciutadans honrats de mà major, 1 de l'estament militar, 4 de mà mitjana i 3 de mà menor; el 17 d'agost de 1713 participen en la Junta 2 ciutadans honrats de mà major, 2 del graç militar, 2 de mà mitjana i 3 de mà menor; encara a la Junta del 7 d'octubre de 1715 hi participen només 4 persones de la mà mitjana i 2 de la mà menor.

Aquesta Junta és la que decideix tot el que fa referència als diversos aspectes que afecten els estudis i ensenyament de la ciutat. La conducció del mestres de

primeres lletres es fa, però, directament entre els Jurats de la ciutat i el mestre. La Junta cuida dels aspectes ordinaris.

Amb l'establiment del govern de Felip V, la promulgació del decret de Nova Planta (1716), les posteriors normes d'ampliació del decret (1717) i la Reial Cèdula Instructòria donada a Balsaín (1718) canvia dràsticament el govern general del Principat i també el de les ciutats i pobles d'aquest (38).

Les antigües vegueries són substituïdes per corregiments al front dels quals s'hi posa un corregidor quasi sempre militar -el s.XVIII- amb funcions policíiques i, també, de presidir els ajuntaments de les capitals de corregiment. Per altra part els ciutadans que han de cuidar del govern de la ciutat ja no s'escullen tal com es feia -amb els Jurats per insaculació; es crea una nova forma de govern copiada del model castellà: els "ayuntamientos" al davant dels quals figura un batlle -que suposa una autoritat delegada- i els regidors.

Ara és el rei, a través del Consell de Castella qui nomena el corregidor i demés responsables del govern, tant del Principat en general com de les seves ciutats en particular. El nombre de membres que componen aquest nou ajuntament es redueix notablement. En absència del corregidor l'ajuntament és presidit per l'alcalde major o tinent i sinó pel regidor més antic (39).

Quant als aspectes concrets de l'ensenyament qui té cura d'ells en aquesta nova forma de govern municipal, primerament són els mateixos regidors, posteriorment és el Síndic Personer (40) que cuida dels afers ordinaris d'ensenyament. A partir de l'any 1776 l'ajuntament crea el càrrec de Directors d'Estudi, responsabilitzant a un regidor i un diputat de totes les qüestions relacionades amb

Les dades de l'any 1797 són més desglosades:

A la catedral hi ha el bisbe, 8 dignitats, 39 canonges, 140 beneficiats, 1 mestre de cerimònies, 1 mestre de capella, en total 190 eclesiàstics, mentre que a la col·legiata de Sant Fèlix hi ha 4 dignitats, 8 canonges i 38 beneficiats, que sumen 50 eclesiàstics; a la parròquia de San Pere, a més dels benedictins (l'abat i 6 monjos) hi ha el rector i 6 beneficiats. De l'altra parròquia de la ciutat, la del Mercadal, no n'hi ha cap dada.

Les dades aportades per l'Interrogatori (juny 1803) ens parlen en termes més generals, i així consta que, a més del prelat de la diòcesi, hi ha 6 dignitats, 39 canonges, 140 beneficiats, 1 mestre de cerimònies, 1 mestre de capella, 13 ordenats a títol de Patrimoni, 7 a títol de benefici, 5 ordenats d'ordres menors i 15 clergues consumats. Cap referència a les parròquies de la ciutat.

Per altra part el bisbat i la ciutat acullen clergues rosselloneses i d'altres indrets de França que fugen de la Revolució francesa.

"Després dels bisbes, dels grans vicaris i dels prebendats, venen els simples rectors i els sacerdots parroquials sense càrrec. A partir del 26 d'agost de 1792, quan l'opció entre el jurament i la sortida de França és inajornable, l'allau d'immigrants eclesiàstics que entren a Catalunya roda encara amb més força. La invasió continuarà el 1793 i el 1794 i, als fugitius anteriorment arribats, s'hi afegiran els escapats o sobrevivents a les grans degollades" (41).

Quant als religiosos, a la ciutat, hi ha nou convents de religiosos i quatre de religioses, tots establerts a Girona abans de la divuitena centúria. Alguns hi són de molt antic com els dominics que funden a la ciutat l'any 1253 -l'any 1629 el convent és declarat Estudi

General de l'Ordre-, o els carmelites calçats que s'hi estableixen l'any 1293.

En la relació de Floridablanca quan detalla el personal que hi ha a cada convent separa els professors, novicis i llecs, a més dels criats i dels infants. Consta que a cada comunitat hi ha un o dos infants que deuen ser escolans i que ben segur són ensenyats pels mateixos religiosos i religioses.

A la ciutat de Girona durant el s.XVIII hi ha un convent de dominics amb 48 persones l'any 1787, els franciscans són 76, els mercedaris 20, els carmelites 24, els caputxins 28, els mínims 9, els agustins 20, els carmelites delcalços 1 i 13 els benedictins. Les monges bernardes són 24, les benedictines 33, les clarisses 37, les caputxines 34 i les beates 19. D'aquests últims l'Interrogatori citat de l'any 1803 explica que en el convent hi ha cinc noies educades.

La seva influència fou notable a la ciutat, i en alguns sectors d'aquesta hi incidiren més que el clero secular si atenem les paraules de Mercader i Riba.

"Els clergues seculars, monjos i frares tingueren damunt el poble un ascendent més poderós. La gent humil se sentia encisada davant la idea de l'absoluta renúncia de la vocació monàstica. S'interessava ben poc per les ordres dedicades a l'estudi, però admirava i estimava profundament els germans predicadors que li explicaven la religió, els monjos que l'assistien en les malalties, els frares mendicants que amb les seves llegendes i narracions miraculosas li feien viure un món de meravella i de somni!"(42)

Els censos i l'Interrogatori no parlen del jesuïtes que ja han estat expulsats l'any 1767 per Carles III i que ensenyen a la ciutat des de l'any 1581 a l'edifici de Sant Martí. Cal tenir-los present ja que la seva influència mentre varen romandre a Girona fou gran (43).

Els membres d'alguns convents participen en les activitats acadèmiques de l'Estudi General de Girona formant part dels tribunals, participant en les votacions per la col·locació d'alguna plaça... Aquesta afirmació - ens consta documentalment del Prior dels agustins, del Pare Guardià dels caputxins, del Prior dels carmelites, del Prior dels dominics, del Pare Guardià dels franciscans, del Pare Corrector dels pauls, del Pare Comendador de la mercè.

15.6. IMPRESSORS I LLIBRETERS

És durant el segle XVII que s'estableix de manera fixa i definitiva a la ciutat els impressors i llibreters, fins ara els que hi havia hagut treballaven de manera provisional i passatgera. El creixement de l'art d'imprimir té lloc un segle després. Durant el segle XVIII els impressors de la ciutat es troben pràcticament aplegats en dues famílies, la dels Oliva i la dels Bro, aquest d'origen francès. A començaments del segle XIX i dins de l'època que estudiem cal incorporar-hi els Figaró, emparentats amb els Oliva. (44)

A les darreries del segle XVII s'instal·len a la ciutat els Oliva. L'iniciador de la dinastia és Francesc - Oliva que a més d'impressor fa de llibreter, fet habitual en aquella època, ofici que també fan la majoria de col·legues gironins. Els seus dos fills -Narcís i Antoni- continuaran l'ofici. Narcís, l'hereu, continua amb el taller del pare, Antoni s'estableix al carrer de les Ballesteries. L'hereu obté l'exclusiva de la venda dels llibres de la universitat de Cervera a Girona, l'altre fill obté idèntica

exclusiva per a la ciutat de Figueres.

A Narcís Oliva el continua el seu fill també anomenat Narcís. Aquesta coincidència de noms pot portar a creure que l'impressor Narcís Oliva, amb una llarga història de treball a la ciutat (1715-1803) és una sola persona, tal com diu E.C. Girbal (45), quan en realitat són dues: pare i fill, com explica E.Mirambell(46).

El fill Narcís Oliva els darrers anys és ajudat pel seu fill Vicens, i consta que alguns llibres surten amb el peu d'impremta conjunt: Narcís y Vicens Oliva. En el taller de Vicens s'hi imprimeix el Diario de Gerona (1808-1809). Té el privilegi d'impressor reial. Les relacions amb l'altra família d'impressors no debien pas ser molt cordials, ja que ens consta que Vicens presenta un memorial a l'Ajuntament per privar de l'exercici d'impressor reial a Maria Nicolau a començament de l'any 1799(47). Uns anys més tard, el 1802, es denega el títol d'impressor reial a Fermí Nicolau i l'any següent (1803) l'ajuntament acorda registrar el títol d'impressor reial concedit a Vicens Oliva, acabant d'aquesta manera la tibantor per la possessió del privilegi d'impressor reial.

Antoni Oliva, l'altre fill de Francesc Oliva, comença a treballar com a llibreter i l'any 1744 inicia el treball com a impressor. El seu fill, Elies, treballa amb ell però mort abans el pare. S'afegeix a la feina el fill d'aquest, Antoni, que l'any 1779 s'examina per a poder entrar en el gremi. En mori deixa el taller a la seva filla Maria, casada amb Agustí Figaró.

Referent a la família dels Bro, el primer conegut és Grabiell, resident a Barcelona i que per la seva condició de francès troba dificultats i ve a instal·lar-se a Girona. L'any 1704 ja es troben llibres amb el seu peu d'impremta. Acabada la guerra de Successió aprofita la seva condició de francès i obté el títol d'impressor reial. A la seva mort continua la feina la seva vídua i el seu fill Grabiell.

L'any 1714 s'instal·la a la ciutat Jaume Bro, germà de Gabriel, i com ell francès. Estableix el taller al carrer de les Ballesteries. Els seus dos fills -Miquel i Josep- també treballen en el ram de l'impremta. De tota la dinastia el més important és Josep Bro. A la meitat del segle s'ha instal·lat pel seu compte i treballa intensament, participant, a més, en altres aspectes de la vida ciutadana. L'any 1752 consta com a impressor reial (48). És del seu taller que surt el primer diari gironí, l'any 1787, La Gazeta de Gerona. En morir, 1794, deixa hereva dels seus bens a Maria Nicolau, la seva segona muller. Aquesta, ajudada administrativament - pel seu germà Fermí Nicolau, continua regint la llibreria i l'impremta, publicant, en aquesta època, El Correo de Gerona.

Maria Nicolau es casa de nou i ven la llibreria i el taller al seu germà Fermí, d'aquesta manera desapareixen els Bro del món dels impressors gironins.

A començaments del segle XIX la branca menor - dels Oliva és continuada per Agustí Figaró, com hem dit. Primerament amb el nom conjunt de Figaró i Oliva, posteriorment imprimeixen només amb el nom d'Agustí Figaró.

Quin tipus de llibres s'imprimeixen en els tallers dels Oliva, Bro i Figaró?. Mirambell assegura que la majoria eren llibres de caire religiós i devocionaris, explicable per l'existència de nombrosos convents a la ciutat. "El Cabildo de la Catedral, el de la Col·legiata de San Felix y las nueve comunidades de varones orientan la vida espiritual y también la cultura en la ciudad. Los miembros de estas comunidades son los autores de una buena parte de las obras impresas en esta ciudad y también son los promotores de muchas ediciones realizadas en ellas" (49).

Els diaris.

És a les darreries d'aquest segle que es publiquen els primers diaris ciutadans. El primer periòdic gironí és La Gazeta de Gerona. Començà a publicar-se l'any

1787 i surt, com a mínim, fins el 1793 (50). Era bissetmanal i editat en castellà, de tendència monàrquica. "La monarquia i el providencialisme eren les grans protagonistes. És el periòdic que condemna la il·lustració, que abomina la Revolució Francesa que acaba de produir-se, que fa de la monarquia, la noblesa, la cort i tot allò que té a veure amb el poder reial, l'objecte de les seves pàgines", aquesta és la impressió que dóna del primer diari gironí Lluís Mª de Puig (51).

L'any 1795 comença a publicar-se El Correo de Gerona, en sortiren 52 números. Com l'anterior era bissetmanal i en castellà. El dirigia el notable il·lustrat Josep Felip Olivé. És el signe contrari a l'anterior, més arrelat a la ciutat. Els seus propòsits són "el destierro de la ignorancia y consiguiente sustitución de la ilustración y buenas costumbres". Era l'exponent de les idees renovadores i avançades, influït per l'enciclopedismes. Encara que escrit íntegrament en castellà els estudiosos de la premsa no dubten en afirmar que "s'hi percep amb claredat una guspira de catalanitat inqüestionable" (52).

El tercer diari esmentat i imprès a Girona és El Diario de Gerona, publicat a partir del 20 de juliol de 1808 fins el 9 de desembre de l'any següent. En total 343 números que surten en circumstàncies anormals: durant els setges de la ciutat per l'exèrcit francès. La seva finalitat és la de mantenir l'esperit dels defensors de la ciutat, siguent un document fonamental per conèixer la història de Girona en aquests anys.

*****

Aquest és el marc històric en el que es situa la meua investigació. Pel que respecta a la ciutat de Girona constato, una vegada més, la falta d'estudis en temes concrets durant aquesta època. Estudis sobre l'aspecte

econòmic i monetari, així com sobre pesos i mesures -en
tre altres- que haurien fet possible un coneixement més
ajustat de la ciutat i una millor comprensió del treball
que en ella hi varen fer els mestres i professors.

II. LES ESCOLES DE PRIMERES LLETRES

Quan parlo de primeres lletres faig referència a l'ensenyament més elemental que reben els infants i nois - que van a escola. Bàsicament es tracta de l'ensenyament i l'aprenentatge de la lectura, l'escriptura i la doctrina cristiana. En alguns casos, cada vegada més freqüents, aquesta ensenyança s'amplia amb l'estudi de la "nombra", és a dir, dels comptes. Els infants aprenien les operacions més elementals: sumar, restar, multiplicar, partir i la re gla de tres. De totes maneres cal tenir present que l'ensenyament dels comptes és considerat, inicialment, com una ampliació de les primeres lletres, tan és així que, per exemple, quan l'Ajuntament de Girona contracta al mestre Jo sep Solanic, l'any 1.728, li mana ensenyar gratuïtament de llegir, escriure i la doctrina, quedant facultat per ensenyar comptes fora de les hores oficials de classe i cobrant el que cregui oportú.

Per altra part quan dic ensenyament de primeres lletres puc afegir-hi l'adjectiu "masculí", ja que es tracta d'un ensenyament que reben majoritàriament els nois de la ciutat. No és fins a l'acabament del segle (any 1.796) que es fa la petició per obrir una escola de primeres lletres per noies, mentrestant les poques noies que reben instrucció ho fan amb les monges beates que tenen algunes nenes (cinc) internes i que tenen -també- alumnes externes a les que ensenyen de llegir, escriure, doctrina cristiana co sir i fer mitja.

2.1.PANORÀMICA GENERAL

"En el antiguo gobierno de la ciudad de Gerona se permitía indistintamente a qualquier sugeto abrir escuela pública para enseñar a los niños los primeros rudimentos de leher y escribir, percibiendo mensualmente, de los que acudían a ellas, cierto salario particular; y para suplir el que no podían contribuir los hijos de padres necessitados, pobres de solemnidad, librava el Común de sus Propios a cada un maestro que se dedicava a esta enseñanza pública, treinta libras barcelonesas y ... quartillas de trigo al año" (1). Aquest text encapçala la consulta sobre la conveniència d'obrir una nova escola a càrrec de la ciutat l'any 1.733. És important el document -- perquè ens dóna una visió resumida de l'ensenyament de -- primeres lletres a Girona abans del decret de Nova Planta.

A començament del S.XVIII a la ciutat no hi ha establerta de manera oficial una escola depenent de l'Ajuntament. Hi ha mestres privats amb escola oberta al públic i que tenen permís dels Jurats per ensenyar. Alguns fins i tot són pagats per la ciutat per ensenyar gratuïtament als nombrosos nens pobres que hi ha a Girona. A la ciutat hi ha més d'un mestre que ensenya primeres lletres i això els perjudica econòmicament ja que són pocs els minyons -- que paguen. Aquesta qüestió no és nova, ja l'any 1.689 -- per tal de solventar aquest aspecte, el mestre Jaume Sardanya proposa als Jurats de la ciutat la solució alterna-

tiva de tancar les altres escoles i que tots els minyons paguin paguin mesada o que es tanquin les escoles i els minyons no paguin res i s'atorgui un sou digne i suficient al mestre. Inclús senyala la quantitat de dues-centes lliures, a més de l'excepció d'arbitris, tal com es fa a Manresa, Lleida...(2). Hauran de passar 29 anys perquè es dugui a terme part de les aspiracions del mestre Sardanya.

La Junta d'Estudis del mes d'octubre del 1.704 parla de sis mestres de primeres lleters a la ciutat: Salvi Barceló, Esteve Corcó, Antoni Gifreu, Onofre Llibre, Miquel Solà i Joan Puig. Alguns d'aquests mestres -exerceixen la seva tasca docent des de fa molt temps. Consta en el document de la Junta: que Esteve Corcó "Havent, com ha, serca de vint y sinch anys que de contínuo se ha exercitat y exercita en la educació de la Puericia, de la present ciutat, ensenyant en tot dit temps tant de llegir, escriurer ... (3)". Si pensem que aquest document és de l'any 1.704, podem deduir que -com a mínim- començà a exercir l'any 1.680. Però possiblement aquesta tasca no la feu de manera continuada, ja que sé que Onofre Llibre, beneficiat de la catedral, "des del any 1.690 se guidament y en molts anys assoles ha ensenyat de llegir i escriurer per no haver-hi altres mestres a propòsit"(4). Salvi Barceló té estudi públic a Girona des de 1.762, on hi ensenya també les priemres lletres i a més els principis de gramàtica. Pel que respecte a Antoni Gifreu, el document només diu "havent molts anys que es troba y està -en actual exercici de la primera ensenyança de minyons"(5). Els altres dos mestres ensenyen des de fa menys temps: Miquel Solà des del novembre de 1.702 i Joan Puig del novembre de 1.703. Comença el segle, per tant, amb diversos mestres que ensenyen públicament, i que reben una ajuda econòmica de la ciutat pel treball de donar ensenyament -als infants pobres, cobrant una mesada dels altres. A la ciutat encara no hi ha cap escola pública depenent del go

vern ciutadà, els mestres que ensenyen ho fan previ acord amb la Junta d'Estudis que garanteix la seva capacitat examinant-los de llegir, escriure i números. No tots els mestres tenen la mateixa categoria, així el 17 de novembre de 1.702 es fa la conducció de segon mestre per ensenyar de llegir, escriure i comptar a favor de Miquel Solà. Aquest ocupa la plaça vacant de Mn.Enric Arbonés que "ha molts mesos deixat detenir lo Estudi per sa poca salut" (6). En la conducció del mestre Solà s'utilitza la categoria "segon mestre" que cal tenir present. Es parla de segon mestre, en referència a un primer. Quan a la ciutat, s'unifiquin els estudis es parlarà d'un mestre primer o principal i un mestre segon i, tot i que la tasca és la mateixa, hi ha diferència en el sou i en la ubicació dels locals escolars. Ho veurem més tard, però la diferència de categoria ja consta en els Manuals d'acords des de bon començament.

L'ensenyament en alguns casos es fa en la mateixa casa del mestre i en altres en el local de l'Ajuntament establert al carrer del Pes de la Palla, prop del riu Onyar. La ciutat, dividida pel riu, té els estudis a la part dreta. Al barri del Mercadal, l'eixampla de la ciutat, no hi ha cap escola en aquest segle XVIII, tot i que tinc constància que a mitjan segle XVII hi havia un mestre d'escola (7).

Durant la primera dècada moren Antoni Gifrei (3 de maig de 1.709) i Onofre Llibre (5 d'agost de 1.711) i no són substituïts. Un mestre de Figueres, del que no consta el nom, s'ofereix a venir, però quan és el moment no es presenta. Posteriorment marxa Miquel Solà, substituint-lo mossèn Francesc Ifern. Aquest beneficiari gironí és autor d'una aritmètica en català (8) i cal incloure'l en el grup d'eclesiàstics il.lustrats gironins, entre els quals hi ha noms tan rellevants com B.Reixac, J.Ullastra, A.de Bastero ... Ensenya les primeres lletres des de 1.717 fins el 1723 quan l'Ajuntament decideix revocar-lo del càrrec (9).

Aquest any es fa la conducció de dos nous mestres: Marià Parera i Josep Solanic.

L'any 1.728 l'Ajuntament decideix que hi hagi - només una escola per ensenyar de llegir i escriure gratuïta. Les raons invocades pels mestres per una decisió d'aquest tipus són sobretot econòmiques: no pot ser que hi hagi varis mestres que hagin de viure -mal viure- de les mesades dels minyons. Recordem que una part dels minyons que anaven a escola no pagaven i per altra part la compensació que els donava l'Ajuntament era més simbòlica que - no pas real (10).

L'Ajuntament, per la seva part, té altres raons. Constata que aquests darrers anys hi ha molta ignorància en els minyons perquè no van a l'escola. La causa de la no assistència a l'escola és que cal pagar al mestre pel treball que fa i molts pares viuen en situació de gran pobresa, tan és així que bona part d'ells demanen a l'Ajuntament el certificat acreditatiu de pobresa i d'aquesta manera el seu fill pot rebre ensenyament gratuït. Aquesta actitud incideix negativament en els mestres que cada vegada tenen més poc estímul econòmic per dedicar-se a l'ensenyament i fa que ensenyin "confloxedad y desidia". Per altra part el mateix Ajuntament reconeix que l'ajuda econòmica de la ciutat als mestres és minsa.

Conscient d'aquesta situació i com que l'estudi situat al Pes de la Palla ha estat engrandit fa poc i al costat s'hi ha construït la vivenda pel mestre, l'Ajuntament decideix que a partir del dia primer d'abril el -- mestre -Josep Solanic- ensenyo gratuïtament a tothom que hi vagi per aprendre de llegir i escriure. Per fer aquesta feina cobrarà una quantitat fixa anualment, amb l'obligació de tenir un mestre ajudant i pagar-lo amb els seus diners.

En la documentació investigada no hi ha cap referència als preceptors. Això no vol pas dir que a Girona no hi hagi aquelles persones que es dediquen a l'ensenyament de les primeres lletres dels fills de les famílies benestants i nobles de la ciutat, tal com és costum i es fa arreu del país. Alguns d'aquests infants els trobo posteriorment en les escoles municipals de llatinitat.

Pel que respecte a l'ensenyament de les primeres lletres per part de les ordres religioses només tinc el -- testimoni documental acabat de citar de les monges beates. Quant a les ordres religioses masculines tot i que una referència documental de l'any 1.797 diu que davant la lamentable situació dels estudis de primeres lletres, a càrrec de la ciutat, molts pares envien els seus fills a estudiar als convents, no he trobat cap més document ni cap dada estadística en els diversos censos que permeti assegurar de manera taxativa que en els convents de Girona hi ha establert ensenyament de primeres lletres. A més no oblidem -- que la presència d'ordres religioses ensenyants a Girona -- no es produeix fins ben entrat el segle XIX.

L'ensenyament de primeres lletres que a començament del segle XVIII està en mans de mestres privats, tal com es feia en segles anteriors, evoluciona paulatinament. Aquests mestres privats són pagats --en una part-- pel municipi i per ensenyar necessiten permís de l'Ajuntament. L'any 1.728 en un esforç de milloració els responsables -- del govern de la ciutat, arreglen l'edifici escolar i casa pel mestre, i en contracten un amb l'obligació de tenir un ajudant i ensenyar gratuïtament a tots els infants que hi vagin. Aquesta escola està pensada, sobretot, per l'atenció als nombrosos nois pobres que hi ha a la ciutat.

Amb la creació d'aquesta escola al carrer del -- Pes de la Palla a càrrec del municipi no queden abolits -- els mestres privats ja que el mateix dia que s'acorda la -- creació d'aquesta escola gratuïta, s'acorda donar llicència a un altre mestre perquè pugui ensenyar de llegir, es-

criure i comptar a tothom que vulgui anar a la seva escola pagant. De totes maneres més tard l'Ajuntament, l'any 1777, prohibeix d'ensenyament a diferents mestres privats que -- s'han establert a la ciutat perquè aquesta ja té dotat l'ensenyament de primeres lletres.

Aquesta és la situació de les escoles Municipals, en la segona meitat del segle XVIII. Hi ha dues escoles que es dediquen a les primeres lletres, una de gratuïta situada al Pes de la Palla i una altra situada al barri de Sant Pe-re en la que els nois que hi van paguen una mesada al mes--tre, aquest -per la seva part- rep una petita ajuda econòmica del municipi.

Recordo que l'any 1.796 s'ha demanat permís per obrir una escola de primeres lletres per noies. L'any 1.801 hi ha un mestre que sol·licita i obté permís per obrir una escola privada de primeres lletres, És la primera vegada -- que documentalment s'explicita el fet d'escola privada, però no vol pas dir que sigui el primer mestre privat que hi ha a la ciutat. A començaments del segle XIX -any 1.804- tam--bés s'ensenyen primeres lletres a l'Hospici amb la particularitat que aquesta ensenyança no és exclusiva pels hosi--pians sinó que és obert a la ciutat, podent-hi anar tothom que ho vulgui.

Vegem amb deteniment l'evolució de l'ensenyament de primeres lletres a la ciutat.

El mateix acord municipal delibera que el mestre Salvi Barceló cobri a partir del dia primer d'abril - la quantitat de 30 lliures anuals, i a més "le conceden - licencia para tener estudio y enseñar de leer, escribir y contar a las personas que quieran ir con él, de los qua les pueda cobrar las mesadas y demás salarios acostumbrados" (11). Per tant la creació de l'escola gratuïta a càrrec de l'Ajuntament en el Pes de la Palla no suposa la - supressió total dels altres mestres de primeres lletres - de la ciutat.

L'èxit de la decisió de l'ajuntament és notable i ben aviat sorgeixen complicacions ja que és tan gran la quantitat de nois que van a l'estudi que els dos mestres "tropiezan en el desorden de la confusión que causa tan - numeroso concurso" (12) i els estudis se'n ressenten. Tan és així que els jesuïtes, que són els que tenen cura de - l'ensenyament de gramàtica, es queixen que els hi arriben nois insuficientment preparats, sense saber llegir i es- criure correctament.

Davant d'aquesta situació els regidors de la ciu- tat decideixen obrir una nova escola gratuïta en un altre indret de Girona, per tal que la seva ubicació faciliti -- l'anada a l'estudi dels minyons dels barris perifèrics de Pedret i del Pont Major i descongestioni la del Pes de la Palla.

S'acorda doncs, "se conduziese y nombrase otro maestro de niños que también, sin mesada ni otro salario, instruyese a los niños en los primeros rudimentos" (13). Aquesta decisió -datada 14 agost 1.773, cinc anys des- -prés de crear-se la primera escola- cal consultar-la amb l'advocat del municipi per fer-la correctament i d'acord amb les reials cèdules. El 26 de setembre del mateix any l'advocat, senyor Antoni Miró, creu oportú que l'ajunta- ment s'adreci al Capità General del Principat exposant-li les causes i motius d'aquesta decisió. No sabem exacta--

ment quan començà a funcionar la nova escola. Els primers documents municipals que parlen de l'escola del barri de Pedret porten data del juny de 1.755. A més parlen de "mestre segon" de primeres lletres. Aquesta escola no consta -enlloc que sigui gratuïta com la del Pes de la Palla. En aquesta del barri de Sant Pere hi ha nois que paguen i d'altres que degut a la seva pobresa són ensinistrats gratuïtament. El mestre és pagat per l'Ajuntament per l'ensenyança que fa als municipis pobres.

Per tant és clar que en la segona meitat del segle XVIII a Girona hi ha obertes i en funcionament dues escoles de primeres lletres a càrrec de la ciutat. Una gratuïta al centre de la ciutat (carrer del Pes de la Palla) a la que hi ha annexa la vivenda del mestre i una segona escola situada en el sector comprès entre els Quatre Cantons i el Portal de França. Aquesta segona escola, a pesar de la voluntat municipal, no és gratuïta, per altra part no té un emplaçament fix..

La documentació municipal parla d'aquests estudis en els següents termes: "en uno de los quales se enseña de leer y escribir sin paga alguna y en el otro pagando"(14). En parlarem en tractar el tema econòmic.

.Ja hem dit que el primer mestre de l'estudi gratuït de l'Ajuntament és Josep Solanic, exerceix fins l'any 1.755 que ho deixa per estar molt malalt. El substitueix -el seu fill Benet que ja li feia d'ajudant els darrers anys. Aquest encara és mestre en l'estudi del Pes de la Palla a començaments del S.XIX(15). El fill d'aquest, Eudald, exerceix de mestre segon l'any 1.798, però uns anys més tard, 1.804, deixa la feina per ser mal pagat i torna a l'ofici de comerciant (16). Més de 75 anys l'ensenyament de les primeres lletres a l'estudi de la ciutat del Pes de la Palla, està en mans dels Solanic. No és exagerat afirmar que la vida dels Solanic és bona part de la vida de l'ensenyament del segle XVIII a Girona.

A l'escola del barri de St.Pere hi trobem, l'any 1.756, el mestre segon Jaume Bosc que deixa la plaça lliure el 1.769 per haver guanyat les oposicions al magisteri de primeres lletres de Torroella de Montgrí. Preten ocupar la plaça Pere Revarter que fa més de 3 anys que ensenya privadament a la ciutat "gramatica, lectura, escriptura i comptes" (17) però resulta que es nega a ser examinat -tal com és costum-. La plaça queda vacant fins ~~que~~ l'any 1.770 que es fa la conducció a favor de J.Patllet que també s'ofereix per ensenyar gramàtica a més de les primeres lletres. En l'ofici que el mestre Revarter adreça a l'ajuntament a més de demanar la plaça i el sou corresponent, sol.licita "si fuere posible, lugar para la escuela". És la primera vegada que en aquest tipus de documents el mestre demanava que sigui l'ajuntament el qui li posi l'edifici, estalviant-se d'aquesta manera una despesa notable.

Possiblement que en aquesta decisió del mestre Revarter de no voler-se examinar hi ha un senyal de l'antagonisme típic del professor de gramàtica que es creu superior. noto la importància que té que un senyor que ensenya gramàtica, a més de primeres lletres, vulgui fer de mestre de primeres lletres "oficial" pel fet que representa d'estabilitat en la feina.

El juliol de l'any següent (1.771) el rei Carles III promulga una "Real Provisión" en la que es prescriuen els requisits per a totes aquelles persones que es dediquin a l'ensenyament de les primeres lletres i les formalitats, per a poder-se examinar. D'aquesta manera s'oficialitza una pràctica comú en molts pobles i viles per garantir la personalitat del mestre des de l'òptica de la seva vida, costums, netedat de sang i doctrina cristiana, així com assegurar unes disposicions i continguts bàsics que permetin pugui dedicar-se a l'ensenyament de les primeres lletres amb dignitat.

El març de 1.773 Benet Solanic passa els exàmens exigits per tal d'obtenir el títol que atorga la -- Germandat de Sant Cassià i poder disfrutar així de les -- prerrogatives i privilegis de la Real Provisió.

Mentre les dues escoles a càrrec de l'Ajuntament estan funcionant, consta que el mestre Revarter ensenya privadament. Es pot parlar de l'existència de mestres privats a la ciutat?. Normalment -els pocs casos que conec- Són persones que durant un temps exerceixen com a mestres privats fins que aconseguen la plaça de mestre de segon en les escoles de l'Ajuntament.

Aquest és el cas de Jaume Bosch que, després - de complir tots els requisits obre un estudi particular, l'any 1.765, per ensenyar la doctrina cristiana i les beceroles "a los niños de esta ciudad cuyos padres no quieren que sus hijos, aunque sea sin pagar, vayan al Estudio General (o por ser lexos de él o por no concurrir al mismo con la tropala y confusión de tanta multitud de niños como alla acuden" (18). Aquesta escola privada tanca l'any següent perquè de la ^{quantitat} ~~guarderia~~ d'infants que hi van quasi cap paga res i al mestre no li queda altra solució que -- "suspender la enseñanza y aplicarse en otra cosa o ausentarse de la ciudad" (19). La solució al problema és que - continui ensenyant, ocupant la plaça del mestre segon que tenia d'antic Salvi Barceló.

Per altra part, i continuant amb els mestres privats, l'any 1.777 l'Ajuntament té notícies que s'han - establert a la ciutat dos o tres mestres privats que ensenyen d'amagat, vulnerant les disposicions establertes. Es comissiona al vice-degà senyor Antoni Albertí perquè els cridi i els mani deixar l'ensenyament ja que no són - necessaris a la ciutat que ja té establerts estudis compe tents de priemres lletres. La voluntat municipal és molt clara de que no hi hagi mestres privats.

L'argument per no permetre la presència d'aquests mestres privats no ~~és~~ de tipus ideològic sino que es considera el fet com "emulación y oprobio de la ciudad, teniendo esta, como tiene, estudios competentes para la correspondiente enseñanza de priemras letras" (20).

Aquesta decisió de l'ajuntament fou impulsada pels mestres oficials de primeres lletres per evitar possible -- competència? Qui sap!

Mentre la plaça de l'estudi del Pes de la Palla - no varia de mestres, és estable amb el pare i fill Solanic, la del barri de Sant Pere canvia sovint de mestre. L'any -- 1.769 ocupa la plaça Josep Patller, el 1.771 hi ha el mestre Pablo Muñoz de Pedraxas "un español vestido con hábitos clericales"(21) i el 1.775 Agustí Llonch, aquest hi ensenya fins l'any 1.787.

En començar el darrer quart de segle l'any 1.776, l'Ajuntament crea el càrrec de Director d'Estudis. Des d'ara i de manera periòdica, dos membres del consistori cuidaran - de tots els afers referents als estudis de la ciutat, no ún^{ic}ament dels de primeres lleyres sinó també dels de llatini--tat i, quan sigui el moment, dels de dibuix. Entre les tas--ques que tenen encomanades hi ha la d'urgir la qualitat de l'ensenyament.

Pel que respecta a la qualitat de l'ensenyament, la referència més directa la tinc a través de l'informe que fa el senyor Francesc Delàs, síndic provisor general l'any 1.784 "sobre el estado actual de las escuelas públicas de - esta ciudad y su decadencia, cuyo tenor a la letra es el si--guiente" (22). Amb aquest encapçalament ja deduïm que la si--tuació general de l'ensenyament no és òptima. Malauradament aquesta situació no és d'ara ja que el síndic fa constar -- que "hace largos años que ve, con no poco dolor de su cora--zón, lo decaído de los estudios de esta ciudad y sus funes--tas consecuencias", la situació és greu "nos hallamos en -- términos los más deplorables y dignos de toda compasión".

Com ha estat possible arribar a aquesta situació? L'informe detalla que "o por confianza sobrada con los -- maestros, o por nímia indulgencia con los discípulos, o por respetos humanos que no debieran tenerse, o por una -- piedad mal entendida" (23) ens trobem en aquest deplorable estat.

L'informe passa tot seguit a explicar concretament les actituds dels diversos mestres i professors. D'aquesta manera sabem que el mestre de primeres lletres de l'estudi del Pes de la Palla és una persona destre en el seu ofici, però tan gandul i poc aplicat que "quasi podría dudarse si es más propenso -el maestro- a la indulgencia y feriados que los niños y muchachos que lo son siempre por naturaleza". No compleix amb l'horari que té establert ni tampoc té un mestre ajudant com és la seva obligació i que en aquest moment li és del tot necessari ja que té més de 80 alumnes. Només que dediqui mig quart a fer sil·labejar a cada noi ja no li queda temps per a res més. Qui té cura de l'ensenyament de primeres lletres en el moment de redactar l'informe és Benet Solanic que ha substituït al seu pare, primerament de forma provisional (any 1.775) i de manera definitiva després de la seva mort (any 1.767).

El mestre de l'estudi del barri de Sant Pere, -- Agustí Lloc -- tot i que no té la capacitat del seu col·lega, s'hi aplica amb tanta dedicació i voluntat que és digne d'elogi.

A pesar d'aquest informe la situació escolar no canvia. No conec cap reacció decidida per part de l'Ajuntament per solucionar el problema, a no ser el fet de demanar a la Junta de Temporalitats els diners que se li deuen.

Tres anys després, el 1.787, l'Ajuntament es ~~veu~~ obligat a publicar un edicte per tal que els infants no - corrin pel carrer a l'hora de l'escola. Es tracta de "un - nuevo pregón", per tant vol dir que el problema no és nou.

El document té un to dur: "En atención que sin embargo de los repetidos pregones que se han publicado - para que los padres cuidasen del recogimiento de sus hijos, dándoles la aplicación correspondiente a sus fuerzas, se experimenta la maior decidia dexándoles hir y correr por las calles a todas horas del día: prevengo dichos padres y demás encargados de la educación de los niños que qualquiera de estos que del día presente en adelante se encuentre por dichas plazas y calles en horas - destinadas para hir a las Escuelas, será conducido inmediatamente al Real Hospicio de esta ciudad con arreglo a la Rl.Cédula de S.M." (24).

Un nou segon mestre de primeres lletres, comença l'any 1.789. Ha plegat A.Llonc i la plaça vacant - és ocupada per Salvi Masot, prevere. El 1.795 l'ha substituït l'estudiant Miquel Horts que dos anys després serà expulsat per repetides denúncies de mals tractes als alumnes.

Mentrestant -1.796- trobo la primera referència concreta a una escola de noies quan el senyor Ignasi de Socavedra sol.licita permís a favor de la seva muller per obrir una escola de primeres lletres per nenes. L'Ajuntament "acordó responder el dicho memorial que por -- parte de el Ayuntamiento se le concede el permiso que solicita, debiendo manifestarlo al cura párroco de su barrio, para que en lo que toca a la instrucción de la doctrina christiana de las niñas, providencie lo que estime correspondiente"(25).

Lamentablement no hem trobat cap altre referència a aquesta escola de nenes. No sési arribà a obrir les portes i impartir classes.

La situació general de l'ensenyament de les primeres lletres a la ciutat continua força deteriorat, perquè "resulta que muchos padres prefieren enviar a sus

hijos a aprender las primeras letras a los conventos"(26).

Aquesta és la única referència documental que hi ha sobre ensenyament en els convents de religiosos de la ciutat. Porta data de l'any 1.797. D'aquest mateix any és el cens de Godoy-Larruga, i deu anys abans hi ha el cens de Floridablanca. Ambdós censos són molt detallats tan pel que fa a les escoles de la ciutat: classes que hi ha i nombre d'alumnes, com pel que respecte els convents-masculins i femenins- de la ciutat: nombre de religiosos i altres persones que hi ha a cada un d'ells. Llevat de les monges beates que consta tenen 5 noies "educandes", en els altres convents no hi ha cap referència de nois que hi rebin ensenyament.

Josep Coronas s'ofereix interinament per ocupar la plaça de l'expulsat Miquel Horts (1.798). Està disposat a quedar-se la plaça de manera definitiva. Aquesta voluntat, però, no és gaire sòlida ja que el mes d'agost del mateix any manifesta a l'Ajuntament el desig de canviar de carrera i per tant de deixar l'ensenyament, de totes maneres està disposat a continuar fins a final d'any, però -- com que està delicat de salut demana permís per vacar un mes sense deixar substituït ja que no n'ha trobat.

De fet devia marxar sense buscar-ne el substituït perquè el 8 d'octubre s'accepta l'ofertament d'Eudald Solanic per servir interinament el segon magisteri de primeres lletres al barri de Sant Pere. Aquest Eudald Solanic, és el fill de Benet Solanic i net de Josep Solanic, amb ell es completa la dinastia dels Solanic dedicats a l'ensenyament de les primeres lletres a la ciutat de Girona durant el segle XVIII.

Prèviament a l'ofertament d'Eudald Solanic per ocupar la vacant de l'estudiant Coronas s'ha presentat el mestre de Salt, Joan Vila, però un cop vistos els informes presentats no se'l considerà apte (27).

La primera referència documentada clara d'esc^ola privada en els acords municipals la trobo el 4 de maig de 1.801 quan Benet Álvarez demana d'establir-se privada--ment a la ciutat per ensenyar-hi de llegir, escriure i d'a^aritmètica. L'home residia a Sant Feliu de Guíxols i ve a Girona previst de tots els documents necessaris havent pas^sat els corresponents exàmens que l'acrediten apte per la feina que vol fer. Davant d'aquesta pretensió l'Ajuntament escolta els Directors d'Estudis i el Síndic Personer, a--quest els notifica "que no puede haver inconveniente en - permitirle privadamente la enseñanza de las primeras letras! Acorden, per tant, concedir-li la llicència que demana.

La realitat escolar, a principis del segle di--nou la conec gràcies a les respostes de l'Ajuntament al --qüestionari que el rei ha enviat a tots els pobles d'Espa--nya "para que el departamento del Fomento General del Reyno y Balanza de Comercio pueda presentar el censo de población del año de 1.802". Les respostes porten data de 12 de juny de 1.803.

Referent a les escoles de primeres lletres n'hi ha dues amb dos mestres i amb una assistència d'uns 80 nois. A més hi ha una escola separada de nenes, on "se les enseña leer y escribir y algunas labores mugeriles como son coser, encages y otras. Y con particularidad se enseñan estas cosas en el Beaterio de monjas dominicanas"(28). El mateix docu--ment diu que a les monges beates hi ha 5 noies educandes. De fet les monges beates, a més d'aquestes 5 nenes internes n'instrueixen a d'altres de la ciutat que hi van diariament. Ens consta per un certificat de pobresa que demanen l'any - 1.804 a l'Ajuntament "Certificación de pobreza y méritos de enseñanza, tanto en máximas christianas como en labores de manos, lo que insensanmente estan practicando con las cole--gialas que tienen ospedadas y guardadas en el Beaterio, igual--mente que con las demás niñas que diariamente concurren en las salas o quadras de enseñanza" (29).

Eudald Solanic plega (any 1.804) de la seva feina de segon mestre de primeres lletres i se'n va a fer de comerciant. L'any 1.806 la seva plaça és ocupada per Gabriel Orri. Per aquesta època l'ensenyament elemental que reben els nois de l'Hospici s'obre als minyons de la ciutat que hi vulguin anar.

Mentrestant la situació política general d'Espanya comença a notar-se a la ciutat. Cada vegada és més sovintejat el pas de tropes franceses. Els exèrcits s'hostatgen als barris perifèrics, al Pont Major i quan cal ocupen els edificis públics de la ciutat.

La darrera notícia que ens proporcionen els documents municipals sobre l'ensenyament de primeres lletres, abans d'esclatar públicament la Guerra del francès, porta data de 10 de novembre de 1.806. Es tracta d'un certificat del secretari municipal que diu que a l'escola de la ciutat hi assisteixen 85 nens que reben ensenyament gratuït (30).

A partir d'ara la preocupació bàsica de l'Ajuntament és el pas, cada dia creixent, de tropes. Els fets es precipiten el 5 de juny de 1.808 amb Ferran VII al poder es crea a la ciutat una Junta Governativa i es demana de posar la ciutat en estat de defensa. El dia primer de juliol Sant Narcís és nomenat "Generalísimo de las armas de tierra y -- mar" (31).

La documentació cada vegada és més escassa fins arribar a ser inexistent. Una nota posterior en el mateix Manual d'Acords ens en dóna l'explicació: "En 8 de marzo de este año 1.809 pusieron los franceses sitio a esta ciudad de Gerona que duró hasta 10 de diciembre del mismo año, en que capituló la plaza, la que después desocuparon los mismos franceses el dia 9 de marzo del año de 1.814, en que entraron felizmente las tropas españolas. lo que noto aquí -- por memoria" (32).

2.2.L'ALUMNAT

Amb una visió panoràmica de l'ensenyament de primeres lletres a la ciutat i coneguent, per altra part, el desenvolupament demogràfic de Girona, podem preguntar-nos quina és l'assistència dels infants i minyons a les escoles de primeres lletres. Malauradament són molt poques les dades sobre quants alumnes van a classe i a quina escola. Amb tot amb la documentació recollida puc establir una relació d'assistència a classe, sobretot a partir del darrer terç de segle.

Referent a la quantitat d'alumnes que són ensenyats pels mestres de la ciutat abans de crear-se la primera escola pública només en tinc una dada. A l'estudi de mossèn Enric Arbonès hi van setanta alumnes, l'any 1.686 (33), d'aquests una bona part reben ensenyament gratuït, mentre que la resta paga una mesada al mestre.

Dades concretes dels estudis públics no en trobo fins al darrer terç de segle. De totes maneres, abans, l'any 1.755, sé que el mestre Jaume Bosc que té estudi privat (l'any següent passa a exercir de mestre segon al barri de Sant Pere) "havia llegado a tener en su enseñanza -- quarenta niños" (34). Gairebé totes les dades referents a la quantitat d'alumnes les proporcionen els diversos censos.

Ja sabem que són dues les escoles de primeres -

lletres que hi ha a la ciutat. El síndic Delàs, en l'informe de l'any 1.784, lamenta la penosa situació de l'ensenyament en general. Pel que respecte a les primeres lletres es dol que el mestre de l'estudi del Pes de la Palla no tingui un mestre ajudant tal com està establert, més en un moment "que el pueblo aumenta sin cessar; ahora que los niños sobreabundan más y más ... y que los niños de su escuela se regulan hasta ochenta y tal vez más" (35). Del mestre que hi ha al barri de Sant Pere, que ho fa bé, l'informe no diu pas quants alumnes tenia.

El cens de Floridablanca, any 1.787, parla de 1.050 estudiants a Girona, sense especificar nivell d'estudis. Josep Iglesias que ha estudiat a fons el cens diu que "la xifra d'estudiants no ofereix el control necessari per a permetre cap deducció"(36). Recents estudis de demografia parlen d'un equívoc en la paraula estudiants - (37) i Ramon Alberch que ha estudiat la població de Girona durant aquesta època afirma i justifica degudament que aquesta xifra ha estat donada per excès (38).

L'any 1.797 en les dues escoles de l'Ajuntament hi assisteixen en conjunt 120 infants, segons el cens Godoy-Larruga. Els infants que fan d'escolans i que ben segur són instruïts en els mateixos convents són 17 en total. Tot plegat una xifra molt petita per una ciutat que passa dels set mil habitants, l'index d'escolaritat continua si-guent molt baix.

Les dades conegudes de l'any 1.803 a través del "Interrogatorio"(39) no són gaire més expressives. En les escoles de la ciutat "assisten a ellas unos 80"

Per un certificat del secretari de l'Ajuntament, senyor Juan Pérez Claràs sé que el 10 de novembre de 1.806 "los niños que actualmente concurren a la Escuela de primeras letras de esta ciudad, son en número de ochenta y cinco, los quales en nada contribuyen al maestro de ella, por

ser esta ensenyanza de tiempo inmemorial gratuita a favor del público; y los que de ellos son pudientes o pudieran acaso contribuir con alguna gratificación semanal, mensual o anualmente son solamente quinze" (40).

Aquestes són totes les dades que proporciona la documentació referent al nombre de minyons que assisteixen als estudis de primeres lletres. Pel que fa a l'educació de les noies ja sabem que fins molt tard no es demana permís per obrir una escola per a l'ensenyament de les noies (any 1.796), malauradament no en tinc cap altra notícia. En l'interrogatori de 1.803 consta que "hai escuela privada para las niñas y donde se les enseña leer y escribir y algunas labores mugeriles" -afegint tot seguit "y con particularidad se enseñan estas cosas en el Beaterio de monjas dominicas" (41). En el mateix Interrogatori, en parlar dels convents consta que en el de les Beates de Sant Domingo hi ha "5 niñas educandas". Aquest ensenyament l'estan "practicando con las colegialas que tienen ospedadas y guardadas en el Beaterio, igualmente que con las demás niñas que diariamente concurren en las salas o quadras de enseñanza" (42). Amb precisió, però, no se sap quantes nenes reben aquest ensenyament.

Una primera conclusió de la lectura d'aquestes dades és obvia: són molts els infants que no reben ensenyament. Per una ciutat que pràcticament ha doblat en població durant la centúria, estabilitzant-se per sobre dels set mil habitants, a finals de segle XVIII la xifra més alta que trobem d'infants que van a l'escola és de 120 (any 1.797) quan la mainada fins a 7 anys és en aquell any de 966 i els de 7 a 16 anys són 1.222!. Poca força persuasiva devien tenir els bands de l'Ajuntament "previniendo a qualquier muchacho que a las horas de la Escuela se encuentre por las calles se le mandará conducir a l'Hospicio" (43), el mateix pregó manifesta que per part dels pares "se experimenta la maior decidia, dexándoles hir y correr por -

las calles a todas horas del dia".

Un altre aspecte de l'ensenyament és el dels alumnes externs. Sé que les monges beates tenen nenes que viuen al convent i hi reben ensenyament, aquest ensenyament és compartit amb altres nenes de la ciutat que quotidianament hi van. Un altre centre d'alumnes interns que reben ensenyament de primeres lletres és l'Hospici. Els hospicians són instruïts en l'ensenyament elemental de la doctrina, la lectura i l'escriptura. (Ho veurem al seu moment).

En la reglamentació de l'Hospici de l'any 1.804 s'hi especifica que l'ensenyament de primeres lletres que hi reben els hospicians no és amb caràcter exclusiu, sinó que d'aquest ensenyament en poden participar els nois pobres de la ciutat i tots aquells altres que, per les raons que sigui, no van a l'escola gratuïta de la ciutat.

Pel que respecte a la situació econòmica dels alumnes de les escoles de Girona, hi ha una constant en la documentació que he estudiat: el notable grau de pobresa de la majoria d'aquests. No tinc suficients dades per fer un estudi del nivell econòmic dels nois de les escoles de primeres lletres, deixo constància de dos grups diferenciats: una majoria de pobres que no poden pagar i una petita minoria que paguen més o menys regularment una mesada al mestre (quinze d'un total de vuitanta-cinc, l'any 1.806).

Aquesta diferència econòmica condiciona el nivell de continguts que reben. No oblidem que sovint cal pagar per rebre l'ensenyament dels comptes. També es manifesta, aquesta doble categoria de nois, en aspectes materials de la sala on es fa l'escola. L'informe del fuster Geroni Pujolet que l'any 1.751 fa nous bancs i taules per l'estudi del Pes del carbó (44) parla dels "banchs que -

han de ser per los minyons richs deuran ser de palm y mitg de alsada y altre palm y mitg de asiento ..." (45).